

KUOLEMAN RAJOILLA

IRMARI RANTAMALA

KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ OTAVA, HELSINGISSÄ

KUOLEMAN RAJOILLA

IRMARI RANTAMALA

(Alyöth Untola)

KUOLEMAN RAJOILLA

KERTOMUS

HELSINGISSÄ
KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ OTAVA

ALMUTIN KÄMMÄ

1915

KUOLEMAN RAJOLLA

ESITOMES

Kustannusosakeyhtiö Otavan
kirjapaino, Helsingissä, 1915

KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ OTAVA
Helsingissä

I

Jo pari kolme viikkoa oli hän elänyt hirttonuora alati valmiina taskussa, eikä hän kuitenkaan koskaan tajunnut, miten tämä itsemurha-ajatus oli hänessä syntynyt. Se oli alkanut hiljaa, aivan huomaamatta, jo vähän ennen vaimon kuolemaa. Vaimon kuoltua se tuntui hänessä vain ikäänkuin juurtuvan syvemmä. Lie se alkanut jo sen ainoan, viimeisen lapsen kuolemasta, sillä hän oli ollut siihen lapseensa kiintynyt, ja sitten olivat osuneet ne muut onnettomuudet, jotka olivat vieneet pikkusäästöt.

Sillä todellakin ne säästöt olivat pieniä. Oli kuitenkin ollut kerran jo yli kaksisataa säästöpankissa, ja näin köyhän tehtaalaistyön kesken se oli jo tavallaan omaisuus, sillä elettiin kädestä suuhun. Lisäksi oli Juho Kokon vaimokin kitunut. Oli ollut menoja lapsista. Neljähän niitä oli syntynyt, mutta ainoastaan tämä viimeinen oli elänyt kahdeksanvuotiaaksi.

Niin oli hän nyt elänyt jo pari kuukautta, yhä vain itsemurhaa hautoen. Hän oli ihan herpautunut kaikelle. Kaikki mitä hän yritti, oli oikeastaan ja pohjaltaan sairaalloista, vaikka ei hän sitä itse tajunnut. Entisen talouden jäännöksistäkään ei ollut enää muistoakaan jälellä. Vaimon kuoltua oli tulipalo hävittänyt kaiken tuon vakuuttamattoman, vähäisen perun. Ainoastaan vanha puuhuilu oli säästynyt. Oli sattunut silloin kävelyllä ollessa olemaan povitaskussa.

*

Se oli kuivaa, kuumaa kevätkesää. Tehtaalla oli lakko. Se lakko oli kestänyt jo kauan. Monesta se oli tuntunut ihan loppumattomalta.

Sillä kun sitä lakkoa ja koko sen menoa, kaikkea tuota painostavaa, aina ajatteli — varsinkin köyhimmät kun sitä ajattelivat —, niin se tuntui matavan kuin pitkä, laiska mato. Ei eloa, ei iloa. Ainoastaan se lakon eloton, yksitoikkoinen mataminen päivästä toiseen, viikosta viikkoon. Oli kuin se olisi matelullaan ja yksitoikkoisuudellaan väsyttänyt silmää ja raukaissut mieltä. Juho Kokkokin oli lakkolaisia, ja se tuo vielä lie hänen sairaalloisuuttansa ikäänkuin syventänyt. Vaimon kuoltua, ennen lakkoa, oli

hän kolmatta kuukautta maannut sairaana. Jo silloin olivat loppuneet varojen jäännökset, ja se samainen tauti lie kaiken muun lisänä heikontanut häntä koko tämän pitkän lakon kestäessä.

Ja niinpä olikin hän jo nämä viime ajat elänyt kuin toisten armoilla. Aivan huomaamattansa oli hän tullut ikäänkuin veltoksi, tai oikeastaan voimattomaksi. Viime ajat hän oli asuksinut ruokamiehenä Tiupan luona. Sen eukko näet toimeentuloikseen piti ruokalaisia. Samaisen Tiupan tuparähjän ullakolla hän oli tämän kevätkorvan, jo kohta kaksi kuukautta, asuksinutkin. Olihan siellä huoneentapainen siksi korkea, että sopi paraiksi seisomaan. Tavarakomero se oikeastaan oli, ei asuinhuone, mutta oli siinä toki akkuna ja saattoi siinä näin kesäaikana asua.

Niin päivästä toiseen ja kolmanteen. Tänään hän istui siellä taas yksin. Oli jo yli aamiaisajan, kuiva, poutainen kesäpäivä, mutta ei hän ollut vielä huoneesta ulos poistunut. Pienestä pojasta lähtien oli hän soitellut puuhuilua, maalaamatonta, kansantekoista puusoitinta. Se vanha huilu oli halki elämän ollut hänelle kuin joku rakas pikkukapine. Samoin oli sitä soittanut jo se hänen viimeinen kahdeksanvuotias poika-vainajansa, ja siksi kai hän olikin ollut siihen poikaansa erikoisemmin kiintynyt.

Nytkin hän taas sen muisti. Siinä yksin oleillessansa oli hän näet taas johtunut tapansa mukaan soittelemaan.

»Muista joskus kotis veräjää,
moni miete silloin heräjää.»

Sitä hän osui soittamaan. Sitä oli soitelut se hänen poika-vainaansakin. Ja aina oli hän itse sitä soittaessaan tai kuullessaan muistanut synnyinmökkinsä veräjää, jonka korvassa koivu oli kesäisin viheriöinyt.

Hän soitti kauan. Ympärillä oli hiljaista. Hän unohti, ettei ollut eilen syönyt. Päivä kiipesi yhä korkeammalle tehdasrakennusten ja pihojen yli, ja mieleen alkoi taas hiipiä se ainainen pimeä kuoleman-ajatus.

Lopulta hän, tajuamatta miksi, nousi, otti hattunsa ja lähti jyrkkiä, pimeitä porraspahasia myöten astumaan alas.

*

Nyt hän oli jo kokonaisen kuukauden syönyt ja elellyt velaksi, ja Tiupan väki, varsinkin vaimo, alkoi jo äänekkäästi marista. Niillähän oli itselläänkin siinä köyhyys. Tiuppakin oli lakon vuoksi työtön. Tekihän vain mitä tilapäisesti töikseen sai: korjaili herrasväen huonekaluja, autteli vaimoan ja muuta semmoista koetti hommata, mutta ei tuota sitäkään työtä usein ollut. Köyhyys

siinä pyrki tulemaan. Lapsia oli kahdeksan, vuosi kunkin väliä, ja pari niistä vielä kivulloista.

Nyt oli jo puolipäivä, Juho ei ollut syönyt mitään. Ei hän viime aikoina yleensäkään ollut uskaltanut säännöllisesti käydä syömässä. Oli ihan kartellut koko taloa, elänyt joskus päiväkauden aivan syömättä, ja milloin oli uskaltanut, niin olihan vain haukannut jotain, ei pöydässä, vaan penkillä istuksien ja tupakoiden ja ihan kuin varoen, ettei Tiupan Maija sitä pitäisi syömisenä, vaan ainoastaan pureksimisena. Kai se on muualla syönyt ja nyt ajatuksissaan vain siinä pureksii — niin hän luuli Maijan hänen syöntinsä käsittävän. Se syöntivelka se teki araksi.

Niin oli hän nytkin siinä tupakoidessaan jotain palan toisen pureksia natustanut. Mutta sittenkin Maija toraili. Kivulloisen lapsensa kanssa puuhailten se nureksi kuin muka itseksseen:

»Tahtovat vain... Nekin Hypiläisen miehet... Kolmen päivän syönnös on jo maksamatta...»

Juho Kokko arvasi, että se oli oikeastaan hänelle tarkoitettu. Hän herkesi natustele-masta, tupakoi kuin ajatuksissaan, mieli painuksissa. Sairas lapsi vaikeroi jotain, mutta hiljaa tuo toki. Oltiin ääneti.

»Se on...», tapaili Juho Kokko lopulta jotain sanottavaa, mutta käännsikin sitten ikäänkuin joksikin muuksi ja puheli:

»Mutta vähänkös sitä maailmassa runoiltaan... Ne kun ovat nämä yhteiskunnalliset olotkin semmoiset.»

Hän puhua hapuili sitä tosin kuin peitelläkseen, että oli kuullut ja ymmärtänyt Maijan äskeisen nurinan. Ei kukaan kuitenkaan tarttunut hänen puheluunsa. Tiupakin näkyi puuhailevan lasta syliinsä.

Ja silloin alkoi taas hänen mieltänsä hiukaista se ainainen salainen ajatus. Hän muisti taas, että hänellä on hirttonuora taskussa. Hän painui kumaraisemmaksi, sulkeutui aivan äänettömäksi. Joku kuva eläytyi mieleen: hän muisti sen aikoinaan vanhaa puuhuilua soitelleen poika-vainansa ja istui ja tupakoi ihan ääneti, kumarassa, katse lattiassa.

»Jaa... Yhteiskuntaolot... Tahtovathan nekin olla», puheli lopulta vasta pitkän ajan kuluttua Tiuppa, nyt pikku lapsi käsivarrellaan seisoksien, tuon Juhon äskeisen puheen vastaukseksi. Ei näet tuntunut hänestä oikein sopivalta olla mitään vastaamatta.

Mutta ei se puhe sen pitemmältä Tiupaltaakaan sujunut. Hän veteli lapsen paidan helmaa sen alapuolen suojaksi ja aivan kuin puheli jotain sille asialle.

Lopulta Juho Kokko nousi ja poistui ääneti. Maija puuhaili eteispahasessa ruokakomeron ovella, selin eteiseen. Oli kulettava sen ohi. Hän koki päästä pois kuin varkain, käveli hyvin varovasti, ettei Maija huomaisi hänen siitä ohi hiipivän. Tuntuikin tuo hiipiminen onnistuneen. Hän pääsi asumusrähjän kartanolle, missä vastaan hengähti kuiva, kuuma ja tyven kesäpäivä ja pölyisen tehdaselämän ominainen tuntu.

II

Anna Suni oli tehtaan lapsia, ja niin oli tavallaan Juho Kokkokin. Jo kymmenvuotiaana oli hänkin tullut torpastaan häädetyn isänsä kanssa tehtaalle. Siitä lähtien oli hän ahertanut joka päivä tehtaan työläisenä.

Ja niin oli Anna Sunikin: pikkutyttöisestä aina kahdeksantoistavuotiaaksi oli hän elänyt tehtaan töissä ja leivissä. Kahdeksantoistavuotiaana oli sitten joutunut työttömäksi. Töiden vähyden takia oli erotettu silloin lähes puolet työläisistä. Hän oli joutunut maailmalle, ajautunut kaupunkiin, viipynyt siellä vuosikautia ja palannut tehtaalle takaisin noin vuosi sitten. Oli vuokrannut huoneen ja ansaitsi toimeentulonsa pesulla ja silityksellä.

*

Juho Kokko oli kiintynyt Annaan jo ennen hänen tehtaalta-lähtöään. Anna oli ollut tehtaalaisten lauluseuran paraita laulajia, kuten Juho itsekin. Ja niiltä ajoilta oli hiljainen,

äänetön ystävyys jatkunut. Nyt vaimon ja lempilapsen kuoltua tuntui Anna ainoalta omaiselta.

Ja sitten lakon puhjettua, kun Juho Kokko jo kulki itsemurha-ajatuksissa, olivat he yhdessä joutuneet lakon johtohenkilöiksi. Tosinhan Juho Kokko oli sitä ainoastaan nimeksi. Lakon johto, kuten kaikki muukin, oli itse asiassa luisunut pois hänen käsistään, vaikka toiset eivät sitä huomanneetkaan. Mutta jo se seikka, että hän oli lakkojohtokunnassa, vahvisti sittenkin tuon johtokunnan toimia, sillä työväestö piti Juho Kokkoa yhtenä luotetuimmistansa. Henkisen terveytensä aikoina hän olikin ollut ensimmäisiä puuhaajia. Aina hän nytkin oli tuon johtokunnan kokouksissa läsnä, joskus puhuikin jotain, mutta itse asiassa hän tuskin kaikistellen tajusikaan mistä ja mitä päätettiin. Hän oli kaikelle jo väsynyt ja hervonnut.

Mutta Anna puuhasi sitä terveemmin. Vanha lauluseurojen aikuinen ystävyys oli näissä kokouksissa ja puuhissa hiljaa verestynyt. Miltei ihan ajatuksettomana, hirttonuora taskussa, yksin tehtaalta kulkiessaan Juho Kokko oli monesti aivan huomaamattansa johtunut kävelemään Annan luo, istuksinut siellä Annan työssään puuhaillessa ja poistunut aina mieli raskaana.

Niin.

Mutta työläiset, varsinkin vaimot, jotka näkivät Juhon niin usein käyvän Annan luona, puhuivat ja kuiskailivat, että hän on Annaan rakastunut. Siitä rakkaudesta — niin arveltiin — johtuu sekin Juhon omituinen olo, ettei hän ole enää sama kuin oli ollut aina ennen.

Ja todellakin siinä oli rakkautta. Hiljainen mieltymys oli Juhon vallannut ihan tyyten. Siellä Annan pienessä huoneessa oli niin puhdasta ja siistiä kuten aina silittäjä-tärien työhuoneessa. Siellä istuksiessaan ja kokiessaan puhella oli hän aina herkistynyt ja tullut surulliseksi ajatellessaan, että ei se Anna kuitenkaan hänestä välitä, ja silloin oli taas mieli alkanut painua ja se ainainen itsemurha-ajatus päästä yhä enemmän valtaan.

Se oli sekaisin kuoleman ja rakkauden runoutta: Kesä on mennyt, mutta pilkahtelee ihana syyspäivä. On satanut hieman ensi lunta, mutta hiljainen päivänpaiste on sulattanut sen paikotellen pois, niin että näkyy ruohopälviä, jotka syyspäivän kaihoisessa paisteessa vihannoivat keskellä hienoisia ensi lumia ja haastavat surullisesti siitä kesästä, joka on ollut ja mennyt.

Niitä semmoisia hetkiä Juho Kokko eli Annan luona, ja se hiljainen rakkaus oli yhä

ja yhä ikäänkuin riiputtanut häntä elämässä. Se se oli myös kaihollansa toiselta puolen kehittänyt hänen itsemurhaajille ominaista, salattua ja hiljaista sairaalloisuuttansa.

Mutta ei Anna tiennyt millä mieltein Juho Kokko aina hänen luonansa istuksi. Surin hän näki, mutta vähänkös oli syytä: vaimon ja lapsen ei kaukainen kuolema, lakko, köyhyys, äskeiset sairaudet, yleinen raskas mieliala, joka varsinkin näinä lakon viime aikoina oli alkanut painostaa koko tätä köyhää työläisväestöä.

Oli siinä surulle syytä. Hiljaisella osantolla koki Anna elää Juhon mukana. Työn ja ahertelun lomassa hapuilemallaan puheella hän koki aina virkistää ja rohkaista mieltä, kun Juho hänen luonansa masentuneen näköisenä istuksi.

*

Ja sinne Annan luo häntä nytkin Tiupan tuvasta Maijan selän taitse eteispahasen läpi hiivittyään oli alkanut kulku johtaa, hänen sitä edes huomaamattansa. Pouta oli kuivannut tehdaspihojen noen ja teiden pölyn kuivimmilleen. Jo astunnastakin se pölähteli, mutta pouta kun oli aivan tyyni, ei pöly voinut ajelehtia, vaan painui oitis takaisin paikoilleen.

Hiosti. Kuumuus ihan raukaisi. Pölyinen tie kulki tehdasasutuksen halki. Pienoisia työläishökkelejä vain molemmin puolin ihan kuin jossain rähjäisessä esikaupungissa. Jossain perunamaa akkunan alla, jossain pensas, pari.

Ei eloa. Painostavan lakkoajan ja kesäisen, poutaisen puolipäivän elotonta tunnelmaa kaikkialla. Erään hökkelin piha-aidalla kiekaisi kukko kertasen käheähkösti. Juho Kokko näki tuon kaiken epäselvänä, ylimalkaisena kuvana. Vastaan ajoi loppumattoman pitkältä tuntuva jono hiilikuormia. Maalaiset näkyivät tuovan hiiliä. Joko kaupaksi tai jo myötyjä. Hevoset astuksivat hiljaa, kuin helteen uuvuttamina. Miehistä toiset istuivat kuin torkuksissa korkeiden hiilikuormiensa päällä, toiset kävellä tarpoivat kuorman rinnalla aivan kuin elottomina. Juho Kokko tajusi senkin näyn ainoastaan ylimalkaisesti: ikäänkuin epäselvästi hän erotti, kuinka tuo vastaan tuleva jono suoltui ohi kuin elottomasti, helteestä uupuneena, miehet hieman nokisina. Kuoppapaikoissa lompsahelivat kärrien pyörät rummuissa, ja hiilikuorma ja sen päällä torkkuva ajaja aina ikäänkuin nyökähti.

Ja sitten taas samaa ja samaa epämääräistä matamista. Kärrien kuivettuneet pyörät tuntuivat rummuissa lotisevan. Juho

Kokon päässä alkoivat kaikki nuo näyt ja huomiot käydä yhä epäselvemmiksi, sikäli kuin tuota ohi lotuuttavaa jonoa jatkui. Hänen oma käyntinsä tuntui kuten soutajasta vastaantulevan laivan ohi soutuessa: vaikka koki astua siellä tievieressä, niin tuntui siinä kuumuudessa ja epäselvyydessä, kuin ei hän pääsisi sen etemmä, vaan suoltuisi se kuormajono vain ohi, hänen itsensä yhä samalla paikalla astua yrittäessä.

Polviensa hän vain tajusi siinä elottomassa kuumuudessa astuessa tasaisesti notkahtelevan. Kai se lie heikkouttakin ollut. Kai myös mielen painostuksesta johtunutta.

III

Kotona se Anna oli. Asui tehdasasutuksen laidassa, ja siellä oli jo kartanollakin hieman kylän luonnon tuntua: akkunapuolikas oli auki ja sen alla kukki sireeni.

Sanaakaan puhumatta oli hän tullut ja istahtanut ja jäänyt siihen tupakoimaan, vaikka ei tuo piippukaan oikeastaan palanut. Katse oli kiintynyt johonkin lattianrakoon, ja tuskin hän huomasi Annan puuhailuakaan.

Ei selvää ajatusta. Ei Annakaan nyt puhunut. Se äskeisen ajaa lotuuttavan kuormajonon vaikutus oli matanut jo lopen ohii, ja hän istui aivan tyhjänä. Ei tuo nyt haluttanut erin puheen alkuakaan hapuilla. Anna nouti uuden raudan liedeltä ja ryhtyi jatkamaan silitystensä.

»No mitä, Juho?» alotti nyt vihdoinkin Anna puhelun ja lisäsi:

»Niin että mitäs kuuluu?»

Se tuli nyt, vasta nyt, kuin tervehdykseksi. Juho hidasteli:

»Eipä tässä mitään erikoisia», tapaili hän, oli imaisevinaan savut ja lisäsi muun puuteessa:

»Ne nää yhteiskunnalliset olot kun rupeavat kärjistymään, niin...»

Hän puhui sitä aivan kuin osoittaakseen, että muka oli sitä asiaa siinä äänettömänä istuessaan punninnut.

Mutta siihen se loppuikin. Ei ollut millä jatkaa.

»Niin mitä sitten?» tarttui silytystään puuhaileva Anna tovin kuluttua, kuin puhetta vireillä pitääksensä. Juho tapaili:

»Ka ei mitään erin... Se vain Tiuppa siinä lähtiessä otti puheeksi ja arveli, että ... jos ne olisivat toisin...»

Mutta siinä taas loppui kaikki ja sekoitui. Taas tuntui olo ikäänkuin raskaalta.

»Mutta mitäpä niistä», käänsikin hän puheensa äkkiä, äänikin aivan kuin masennuksissa, ja nyt hän koki alkaa uutta, puhellen:

»Minä taisin olla paraiksi kymmenvuotiaaksi tulossa silloin, kun isä-vainajan mökillä viimeistä kesää asuttiin.»

Omituista! Varsinkin sen viimeisen kesän hän nyt näinä viime aikoina oli niin selvästi muistanut ja lisäksi erään toisen: sen, jolloin oli opetellut huilua soittamaan, noin seitsenvuotiaana.

»Oli silloinkin tämmöinen hyvä kesä», koki hän siinä kumarassansa jatkaa ja lisäili, katse yhä siinä sillanraossa:

»Meidän tuvan rapuilta oli pihanurmikkaa pitkin järven rantaan ehkä sen verran kuin tästä tuohon Hilapan tuvalle.»

Miten vaivalloiselta, raskaalta hänestä nyt tämä puhuminenkin tuntui. Hän muisti, kuinka oli silloin poikasena soitellut ison pihlajan juurella, mutta vielä useammin piha-veräjällä, jonne mökin kaksi lehmää vasikoinensa illoin saapuivat. Nyt se kuva tuli mieleen tavallista elävämpänä, ja hänestä tuntui, kuin istuisi siellä veräjällä nyt hänen poika-vainajansa, istuisi ja soittelisi puuhuilua, kuten hän silloin, äidin lypsäessä karjapihalla.

Ei, ei ottanut nyt puhe sujuaksensa. Anna-kin vaikenä.

»Mutta mitäpä niistä... Vanhoista muistoista», lopettikin hän äkkiä, tovin vaiettuansa, ja aivan toiseen asiaan mennäkseen hän nyt uudelleen ikäänkuin siitä puheensa alkuosasta alkaen puheli:

»Meitä kuitenkin painavat nämä kärjistyneet yhteiskuntaolot niinkuin eloton rautaharkko... Jos sitä yritätkin mitä, niin se vaan painaa!»

Ja taas äänettömyys. Annaakin alkoi painostaa. Hän koki uurastaa työssään ja aikoi

puhua jotain eloisampaa, mutta ei tuo tahtonut puhe lähteä.

Ja silloin tuntui, kuin olisi häneltä pääsyt hiljainen huokaus.

*

Oikeastaan Anna puuhaili Ameriikkaanlähtöä, vaikka ei ollut siitä vielä kellekään puhunut, ei Juhollekaan. Olo tuntuikin kotimaassa käyvän työlääksi. Herrasväki, kun tiesi hänen olevan lakon puuhahenkilöitä, ei antanut hänelle enää pesua. Työväellä taas ei ollut millä pesettää. Lakkolaisten voimat tuntuivat nääntyvän. Kaikki painosti. Oli hänellä jo koottuna niukat matkarahatkin.

Mutta nyt, Juhon siinä masennuksissaan istuessa, varustautui hän ilmoittamaan tuosta aikeestansa lähteä Ameriikkaan. Juhon tavallistakin painostavampi masentuminen alkoi hänessä, kuten usein ennen, herättää sääliä ja osanottoa. Kuin saadakseen raskaan painostajaisen huoneesta pois karkoitetuksi oli hän puuhannut kahvikupit ja valmiin kahvin siihen silityspöytänsä kulmalle, kaasi Juholle kupin ja kehotti:

»Juho... Juo nyt!»

Miten puhtaalta se Anna tuntuikin nyt taas Juhosta siinä, valkea silittäjättären esi-liina yllään puuhatessaan. Aivan hänen mielensä taas virkistyi.

»Ota nyt leipääkin!» kehotteli Anna silityspuuhissaan ahertaen. Juho istui penkillä kumarassa. Kuin kehotusta totellakseen hän kurotti leivoksen reunasta irtaantuneen murusen, alkoi sitä pureksia natustella, kuten äsken Tiupan tuvassa sitä murustansa, ja samalla puheli:

»Olisipa tässä leivättäkin välttänyt... Juuri äsken söin aamiaisenkin.»

Häntä ujostutti sanoa totuus: ettei ollut eilenkään syönyt. Ja jos Anna olisi nyt miten pyytänyt häntä syömään enemmän, ei hän olisi sitä tehnyt. Häntä painosti tämä köyhyden tunne.

Mutta samalla hän alkoi hiljaa herkkyyä. Annan ystävyys sai taas hänen herkän sielunsa värähtelemään. Taas sekoittui hänessä se ainainen rakkauden ja kuoleman runous, punoutui samaksi rihmaksi. Hän muisti hirttonuoransa, ja miten lie ollutkin, herkkyyi hän siinä jotain puhuakseen äkkiä kysäisemään:

»Surisitko, Anna, jos yhtenä päivänä niinkuin... sanoisin jäähyväiset koko tehtaalle?»

Sitä itsemurhaansa hän tarkoitti. Mutta ei Anna ymmärtänyt. Luuli Juhon aikovan lähteä työnhakuun muualle ja puhuvan niistä jäähyväisistä.

»Surisitko, Anna?» toisti Juho. Annasta

tuntui Juho nyt ihan omituiselta, kaihoisalta. Silitystään asetellen hän tapaili:

»Mitä sinä nyt, Juho... Eihän tässä mitä...»

Hänenkin mieltänsä aivan herkytti tämä Juhon mielenmasennus. Vaistomaisesti hän sen tajusi. Kuin mielialaansa peitelläkseen hän jatkoksi tapaili:

»Kuka tässä tietää kuka meistä ensiksi jäähyväiset sanoo...»

Hän tarkoitti sitä omaa lähtöänsä, Amerikkaan-menoansa.

Mutta siihen oli puhelu tauota. Sen aiotun matkankin takia tuo lie ollut Annan mieli nyt niin herkkä. Hän syventyi työhönsä. Juho istuksi, oli tupakoivinaan. Ajatus ei ottanut tehdäksensä työtä. Katse kiintyi taaskin siihen samaiseen sillanrakoon. Hyvä tovi oltiin aivan ääneti.

Mutta lopulta hän, ikäänkuin olisi virkistynyt, kohentautui ja kaihoili:

»Ei... Et sinä, Anna, surisi... Et, et sinä surisi, Anna!»

Anna ihan heltyi.

»Hyvä isä... Mitä sinä nyt, Juho, tuolla tavalla!» koki hän tapailla ja ollen ihan altis kaikelle aikoi ilmoittaa sen oman matkansa, puhellen:

»Kun nämä todellakin, nämä yhteiskunnalliset olot... ovat niin kierot.»

Hän oli ihan kuin helteinen, näppäsi kostealla sormella silitysrautaa, sen kuumuutta koetellen, ja kuin hajanaisena jatkoi:

»Niiden takia tässä minäkin tulin jo ajatelleeksi, että jos tästä poistuisi Ameriikkaan ... Ei se köyhän isänmaa ole enemmän täällä kuin muuallakaan maailmassa.»

*

Oli alkanut hiljaisuus. Tämä Annan ilmoitus tuli Juholle ihan odottamatta. Se koski häneen. Oli kuin ainoa ystävä olisi ilmoittanut hänet jättävänsä. Hän painautui kumaraansa ja istui ja koki saada jotain ajatuksen tapaista kiinni.

Ja niin loppumattomiin. Anna silitti. Kuu-lui raudan pehmeä suhahtelu puhtaalla paidalla. Annankin mieli ikäänkuin herposi. Puseron kaulus tuntui puristavan omituisesta herkkymisestä helteiseksi käynyttä kaulaa. Hän vetäisi sitä nopeasti väljemmäksi. Oli kuin olisi kurkkua kuivannut.

Ei ääntä. Sireenin tuore, kukkiva oksa pisti avonaisesta akkunapuoliskosta hieman huoneeseen. Miten lie mieleen silloin lopulta elpynyt se Juhon ja hänen poika-vainajansa huilulla niin monesti soittelema »Kotilaulu». Kuin oloa virkistääkseen, ja kuitenkin enemmän sisällisestä kaihosta, johtui hän silloin

siinä silityspuuhassaan hyräilemään sen paria säettä:

»Kun kotiportin muisto mieleen saa,
on niinkuin satais' lunta leppoisaa.»

Mutta siihen loppui kaikki ja alkoi äänettömyys. Kuului tehdaselämän mykkä, etäinen jymy. Osa tehdasta kävi jo rikkurien avulla. Juho Kokko istui yhä ennallaan. Hänen päässänsä kuvastui taas se äskeinen lohduttoman pitkältä tuntuva hiilikuorma-jono silloin tällöin lompsahtelevine ja lotisevine pyörineen, ja sen taustana kuvastui tehdasasutuksen laaja hökkelialue, jolla valitsi poutaisen sydänpäivän hiljaisuus, ilman muuta eloa kuin se aidanselällä kertasen kiekaiseva kukko.

Mieli painui. Taas hän muisti taskussaan olevan nuoran, nousi ja poistui hiljaa hii-pien, aivan kuin varkain, kuten äsken Tiupan tuvasta.

IV

Viime aikoina oli alkanut ilmestyä yhä useampia rikkureita. Lakko tuntui ikäänkuin kuoleva potilas herpaantuvan. Isoperheisillä oli hätä käsissä. Kaikki oli syöty, kaikki myöty. Lakossa oli sama tuntu kuin kuolevassa raukeus kuoleman edellä.

Mutta taas ja taas ilmestyi viimeisiä elonmerkkejä, epätoivoisia tavallaan. Lakossa yhä pysyvien ja työhön palanneiden välit kiristyivät. Oli kuulunut jo uhkauksia. Oli yritetty jo väkivaltaisuuksiakin. Tehtaan puolesta oli senvuoksi hankittu lisää poliisivoimaa.

Mutta se oli yhäti katkeroittanut jyrkimpien mieliä. Moni nuori oli menettänyt malttinsa. Uhkaukset kävivät yhä julkisemmiksi. Jos siis yhtäällä, jopa pääasiassa, kaikki herposi kuten kuoleman edellä, niin jännittyi sensijaan toisaalla kaikki entistäkin kireämmäksi, jopa aivan äärimilleen.

Ei tuulenhenkäystäkkään. Päivä tuntui yhä kuumenevan.

Annan luota lähdettyään oli Juho Kokko kävellyt pitkin tehtaan pölyisiä pihoja ja kujia ihan ilman määrää. Annan äskeinen ilmoitus Ameriikkaan-menosta tuntui tyhjentäneen häneltä maailmasta loputkin. Eivät vielä koskaan ennen olleet tehdaspihat tuntuneet hänestä niin elottoman autioilta kuin nyt. Ei hän tajunnut nyt tehtaan kosken jymyäkään. Jossain hääri miehiä kivilouhimossa, mutta ei hän sitäkään kuvaa aistinut muuta kuin epäselvästi: Oli kuin tuo kuumuudessa ahertava miesjoukko olisi huojunut siellä työnsä tahdissa verkkaan, kuten kuumuuden savujen läpi himmeästi häämötävä kuva.

Niin saapui hän kosken yläpuolelle jokirantaan, »möljän» luo. Siinä pari miestä purki lastia kalkkiproomusta. Kuuma ilma oli harmaana kalkinpölystä. Virran aalto loiskahteli joskus proomua vasten. Nostoranan rautahaalain ja vitjat rumahtelivat, ja miehet, kalkista valkoisina kuin myllärit, huutelivat haalaimen täytettyään lapioihinsa nojaten ranan hoitajalle pitkää, puhuvaa:

» Hiiii-jop! »

Siihen laiturille, eräälle pölkylle, istahti Juho Kokko ja jäi ääneti katsomaan miesten työtä. Tehtaan jyminä kantautui tänne en-

tistä tummempana, ja sen raskasta voimaa lisäsi etäisen kosken jykevä, tasainen pauhu. Ohi kulki muutamia lakkolaisia, nuoria miehiä. Eräs niistä soitteli hanuria. Pysähtyivät hetkeksi, katsoivat.

»Rikkureita!» äänsi sitten hanurin soittaja, Aapo Pusa, tarkoituksellisesti.

Mutta eivät nuo sen enempää. Lähtivät ääneti jatkamaan kulkuansa, ja Juho Kokko istui olojansa.

*

Mutta proomun kalkkilastia purkavat miehet olivat kuulleet äskeisen »rikkuri»-sanan. Uhkaukseksi he senkin käsittivät. Olot olivat jo niin kireät.

Ja niinpä he alkoivat epäluuloisina katsahdella siinä rannalla pölkyntyvellä istuksivaa Juho Kokkoa. Kai se on siinä jonain lakkovahtina. Sehän on niitä lakon johtokuntalaisia. Kauan aikaa he kuitenkin olivat vaiti.

Mutta lopultakin pakkasi johtamaan puheisille. Juhon olo ihan jo harmitti. Oli levähdyshetki. Nostoranan vipu heilui höllällä nuoransa varassa. Kuului vain puisten väkipyöräin kuiva natina ja kitinä.

»Mitäs se Juho Kokko?» virkkoikin lopulta Antti Närhi tupakkaa siinä pannessaan

Juho ei vastannut hyvään toviin. Hänen sairaalloyden ajatuksensa oli kiintynyt siihen höllällä vaappuvaan ranan vipuun ja pyörien natinaan. Se natina kun muistutti sitä äskeistä hiilikärrien pyörien lotinaa ja lompsetta. Juhon äänettömyys lisäsi miesten epäluuloja.

»Vahtii... urkkii!» arveli silloin jo lopulta proomun hoitaja Taavi Uski. Ihan Juhoa häرنätäksensä hän sen, muka muille puhuakseen, arveli.

Ja Juho loukkaantuikin siitä urkkimisesta. Hän aikoi jotain sanoa, mutta ajatus oli niin raukea ja kaikelle turtunut, että ei tullut suoraan sanotuksi. Sensijaan hän alkoi, tosin kuin vastaukseksi, puhua niistä nostoranan vivun pyöristä ja muusta. Hän tapaili:

»Istun tässä vaan muuten ja katselen.»

Ei tiennyt miten jatkaa. Välipä tuolla.

»Mitä katselet?» tarttui Uski jo hieman ynseänä, ja nyt jatkoi Juho:

»Noita rissoja... Kun ne natisevat ja loki loksahdelee niinkuin olisi koko laitos rempallaan.»

Se tuntui joltain salaperäiseltä uhittelulta, vihjailulta. Miehet vaikenivat. Juhon väsyneet ajatukset saivat vapaasti kiintyä siihen omaan asiaansa. Kaikki sekoittui hänessä taas sairaalloseksi, ylimalkaiseksi kuvaksi.

Hän muisti taas ne lotisevat pyörät ja puheli ylimalkaisesti:

»Mutta se on oikeastaan koko tämä yhteiskuntajärjestys semmoinen... Kaikki lotisee ja lompsahtelee, ja kuitenkin se vielä mataa eteenpäin... kuten pitkä rahtikuorma-jono... Vaikka tosin hevoksetkin jo ovat uuvuksissa.»

*

Ja siitä se alkoi hiljaa kehittyä. Epäluuloiset miehet luulivat Juhon tuolla oimittuisella puheellaan vihjailevan jotain salaperäistä, kosta tai muuta väkivaltaa. Antti Närhi, joka oli hänen vanha työtoverinsa, koki nyt ihan puolustautua, selittäen:

»Mitä sinä, Juho, joutavia!»

Ja hän jatkoi ihan kuin masentuneena:

»Minullakin kun on siinä seitsemän pientä lasta ja kivulloinen vaimo, niin ei siinä jaksakaan kaikkia kovia kestää.»

Ne äskeiset miehet olivat kiertäneet toiselle rannalle ja soittelivat siellä metsikön varjossa hanuriansa. Juho varustautui Närhille jotain oikaisuksi sanomaan, selittääkseen, että ei hän ole tarkoittanut mitään moittia, mutta ei ehtinyt alkaa, kun Närhi jomasantuneena jatkoi, kuin itsekseen puhellen nurkui:

»On tässä... Kohtalo tämä.»

Aivan hänen äänensä tuntui värähtelevän.

Toiset miehet tupakoivat vakavina. Närhi jatkoi:

»Elät... Koetat pyrkiä ja pysyä leivässä... Mutta mitenkä lykästää?»

Ja itse hän riensi vastaamaan:

»Ketä lykästää, ken sortuu... Rimpulet siinä ja pinnistät voimiasi, mutta surutonta päivää et elä.»

Se tuli niin masentuneesti. Juho Kokon mieli painui yhäti maahan, sinne kuhun katsekin. Ihan ajatuksettomana hän tapaili:

»Ne ovat olot... Parantunevatko nuositten sillä, että työtä tekee...»

Mutta silloin kivahti Taavi Uski. Hän luuli Juhon noilla viimeisillä sanoillaan pistäneen rikkuriudesta. Työnantajana — hän oli työnjohtaja — hän ihan sähähti ja tiuskaisi vihaisesti:

»No korjaa sinä sitten olosi sillä, että jousten maleksit.»

Ja ennenkuin Juho ehti mitään sanoa, jatkoi hän ynseillen:

»Että työtä tekee!... Pahus!... Työttäkö luulet näin kylmässä maassa elettävän!»

Se oli ilmi vihaa, riitaa.

»Elä suutu», virkistyi Juho Kokko ja yritti puhella:

»Minä olen tasan viisineljättä vuotta tehdasta palvellut, mutta...»

»Elä pölötä!» keskeytti Uski kiivastuneena lapio kädessä jotain puuhailien ja toisti ynseänä:

»Viisineljättä!»

Ihan hän viskasi lapionsa kalkkiproomuun, niin että pehmeä, kuiva kalkki tupsahti, ja jouduttautui panemaan taas nostoranaa käyntiin.

Mutta Juho Kokko alkoi painua entiseen raukeuteensa. Joku ylimalkainen mielenmasennus valtasi hänet taas. Kuin itseksseen puhellen hän tapaili:

»Mutta mitäpä näistä kinoista... Mikä kerran lotisee rikkinäisenä, se särkyy ja romahtaa kerran kuin itseksseen, ja sen alle voi voimakaskin sortua!»

Mutta taas he käsittävät sen salaperäiseksi uhitteluksi. Uski kiivastui:

»Pois siitä!... Paikalla pois, tahi poliisin haetan!»

Ja nostoranan kuivat pyörät taas kitisivät ja natisivat, ja kuivan kalkkipölyn jauhoamat miehet ryhtyivät työhönsä. Juho Kokko istui hetkisen, nousi sitten ääneti ja alkoi poistua. Jalat vain notkahtelivat polvista raukeina kuin velttouden tai väsymyksen johdosta, ja hänen poistuessaan tehtaan pillin kuiva huuto leikkasi tyyntä, poutaista ilmaa.

V

Hän oli aikoinansa, kuten muutkin tehta-
aan työmiehet, varsinkin vanhemmat, visusti
muistanut tehtaan palvelukseen tulonsa vuosi-
päivän. Ne olivat niitä vanhoja aikoja, jol-
loin pitkäaikaista palvelusta pidettiin kun-
niana ja jolloin ylpeiltiin jokaisesta täytty-
neestä vuosikymmenestä. Olivathan ne pikku-
palkintoinensa juhlia tehtaalaiselämän alati
harmaassa yksitoikkoisuudessa.

Nyt olivat ajat tosin muuttuneet. Mutta
sittenkin hän tänä aamuna muisti, että tä-
nään on kulunut viisineljättä vuotta siitä,
kun hän kymmenvuotiaana tuli tehtaan työ-
hön, joksikin oppipojaksi tai semmoiseksi.
Siitä asti oli hän joka päivä ollut työnsä
ääressä aina viime sairauteensa ja tähän ny-
kyiseen lakkoon asti.

Ja yritti hän sitä tuloansa muistellakin.
Tehtaan pilli oli juuri huutanut. Sieltä vinni-
komeronsa akkunantapaisesta hän voi nähdä
yli koko tehtaan. Näkyi se tiekin, jota

myöten hän oli isänsä jälestä kävellen saapunut. Kaikki hänestä oli ollut silloin niin outoa, suurenmoista, että hän oli aluksi siihen kaikkeen uteliaana kiintynyt, kunnes oli alkanut vaivata rauhallisen kotimökin ikävä. Hän muisti sen tulopäivänkin. Se oli ollut ihan tällainen kuuma ja tyyni kuin tämäkin.

*

Mutta ei se muisto nyt häntä kauan viehättänyt. Se hävisi aivan itsestään. Aivan huomaamattansa hän alkoi taas sensijaan muistella sitä samaista kotimökkiänsä. Se se viime aikoina olikin niin usein mieleen sukeltanut.

Mutta pian haihtui sekin muistelo, hävisi kuin hetkisen aikaa edessä lennellyt perhonen. Ties miten hän taas tapansa mukaan oli saanut käsiinsä sen vanhan puuhuilunsa, istui kyykkysillään vinnikomeronsa nurkassa ja soitteli mitä sattui.

Mutta kuului ääniä. Tiupan Maija tuo tuntui siellä alhaalla puhelevan. Ihan tuntui äikäilevän. Juho muisti taas sen ruokavelkansa. Hiljaa hän laskeutui alas ja koki päästä eteisestä ulos, niin etteivät tuvassaolijat sitä huomaisikaan. Huilukin oli unehnutun tulemaan matkaan. Hän pisti sen

povitaskuunsa ja lähti tavallisille tarkoituksettomille kiertelyillensä.

Niin hän maleksi ja kierteli. Lopulta hän lähti valssiosastolle. Juuri siellä hän oli nämä kolmekymmentäviisi vuottansa uurastanut. Sinne hän oli suorastaan poikasena joutunut. Työt näkyivät siellä olevan jo miltei täydessä käynnissä. Oli työhön palanneita entisiä lakkolaisia, oli muualta hankittua väkeä. Jo kaukaa, ovea lähestyessään, hän näki miten tulipunaisena hehkuvat rautatangot kiisivät valssausrullien välitse notkeina kuin tuliset käärmeet, ja kuului se ainainen raskas koneiden jymy. Hän lähestyi aivan ajatuksettomana.

Mutta ovea etemmä hän ei päässyt. Eri-tyisellä huolella vartioitiin, etteivät lakkolaiset pääsisi missään yllyttämään jo työhön ryhtyneitä, jopa turmelemaan koneita. Ovella jouduttautuikin työnjohtaja Hilli vastaan. Ystävällisesti tuo toki koetti tehtävänsä suorittaa. Juuri kun Juho Kokko aikoi astua ovesta sisään, asettui hän eteen ja puheli, siivosti tosin:

»Elä nyt, Juho, viitsi tulla tänne... Isännistön puolesta kun se kuitenkin on kerran kielletty.»

Silloin tuntui Juho Kokon mieltä hieman ikäänkuin kirpaisevan. Hän pysähtyi ääneti, seisoi lyhyen hetken, mutta istahti sitten

kumaraiseksi jollekin harkolle siihen ihan ovipieleen. Hän muisti nyt taas, kuinka hän silloin kymmenvuotiaana poikana oli juuri tästä ovesta ensi kerran tehtaan työhön astunut.

Ja niin sitä oli sitten jatkunut vuodesta vuoteen, joka päivä, yksitoikkoisesti, kuten pitkän heilurin ainainen, säännöllinen loikkuminen kellossa. Hilli seisoi yhä ovella. Vaiettiin.

Mutta lopulta tuli Hilli siihen, varustautui ihan tupakkaa tarjoamaan ja asiaa pois painaaksensa samalla puheli:

»Tässä onkin meillä kiireitä töitä.»

»Ka», äännähti Juho Kokko ja yritti jatkaa:

»Poikkesin tässä vain muuten...»

»Niin... niin... niin no», ehätti Hilli sotkemaan ja sitä menoaan toisti:

»Kunpa se nyt on kerran kielletty, niin... Ei sille mitään voi... Pane nyt tästä tupakka, Juho», tarjosi ihan sikarin.

Juho viivytteli.

»Olkoon!... Palaa tässä vielä... piipussa», kieltäytyi hän lopultakin ottamasta. Hillikin jäi äänettömäksi. Hän oli aina pitänyt Juhosta. Hän seisoi hetkisen ja poistui ääneti.

Ja yhtä ääneti nousi yksin jäänyt Juho Kokkokin hetkisen siinä katse maassa istuttuaan ja poistui jatkaaksensa taas samaa määrätöntä vaelteluansa. Päivä paahtoi kuu-

mimmillansa. Muutamassa seinässä sylkeä puhkutti eräs torvenpää kuumaa höyryä ulos, ja toisaalla imeä kurnutti iso letku vettä tehtaaseen, ryyppäillen sitä säännöllisillä kurahteluilla. Ja hilpeä naakkaparvi lennellä kisaili muutaman pihan yllä poudassa, erään korkeahkon päädyn seutuvilla.

*

Niin saapui hän eräälle kivilouhimolle. Joukko hikisiä miehiä uurasti siinä kankineen pelottavan isojen kivilohkareiden kimpassa. Näkyivät vääntävän niitä raitiotien vaunuun. Joku sähköllä käypä väkipyörä hinasi apuna, ja sen iso peukalorauta loksahti rattaan hampaalta hampaalle säännöllisesti, hyvin verkkaisessa tahdissa. Juho Kokko istahti siihen kuin työtä ja menoa katsomaan.

Ja juuri paraiksi saapui siihen nyt se kalkkiproomun hoitajana toimiva työnjohtaja Taavi Uski. Pari tuon proomun lastin purkajaa oli muuttanut tänne työhön, ja hän tuli maksamaan niille palkkoja purkamistyöstä. Hänellä oli isohko lompakko rahaa täynnä. Näkivät sen kaikki miehet, kun hän siitä maksoi.

Mutta Uski oli viimeisestä kinastaan harmistunut Juho Kokkoon. Jo oitis tullessaan

hän vilkaisi siihen äkäisesti. Ja palkat nopeasti maksettuaan kysäisi aivan vihaisesti:

»Mitä sinä täällä taas?... Yllyttämässä?»

»Eipä tässä mitä», tapaili kumarassa tupa-koiva Juho Kokko, katse yhä maassa, ja lisäili:

»Mietin vain kahta tehtaalle-tuloani... ensimmäistä ja viimeistä, sillä...»

Löysi hän toki sanat ja lopetti:

»Ensimmäisellä kerralla ovi avattiin. Viimeisellä kerralla se sulettiin.»

Mutta Taavi Uski ei halunnut jatkaa. Lyhyesti käski hän erään miehen mennä noutamaan poliisia viemään Juho Kokon pois, ja sitä menoaan hän poistui paikalta.

Juho Kokko istuksi vielä hyvän tovin aivan ääneti, synkkänä. Mutta lopulta hän, jo ennen poliisin tuloa, nousi ja ihan uhittelevasti puheli umpimähkään:

»Loksaan... Niinkuin tuo väkipyörän peukalorauta vielä kerran loksaan!»

Ja kun hän sen sanottuaan poistui, tuntuivat hänen polvensa tavallista syvemmä notkahtelevan, eikä hänen mielensä ollut vielä koskaan elämässä ollut niin katkera ja raskas kuin nyt.

Mutta miehet katsoivat ääneti hänen poistumistansa. Uhitteluksi he kaikki sen loksaamisen nyt käsittivät.

VI

Hän oli nyt, louhimolta lähdettyään, yksin harhaillut pitkät ajat. Oikeastaan koko tuo tapaus oli jo hänen sielussaan ylimalkaistunut joksikin epäselväksi, himmeäksi: poudan autereiden ja päivänsavujen läpi siinsi hänelle ainoastaan hämärä kuva kivilouhimosta, jossa miehet hikisinä huojuivat, ja valssiosastosta, josta kuului painostava, tumma jymy. Mielen oli vain täyttänyt katkeruuden tunne.

Ja kuitenkin hän ei ollut katkera kenellekään erityisesti. Mieli oli vain muutoin karvas ja raskas ja väsynyt kaikelle elämässä. Yhä ja yhä uudestaan hiipi mieleen se kuoleman asia, ja hän ihan kopeloi jo sitä taskussa olevaa hirtonuoraa. Oli hän siinä kuleksiessansa yrittänyt poiketa Annan luo, mutta se ei ollut kotona. Seinän takana asujat sanoivat sen lähteneen hankkimaan passia Ameriikkaan-lähtöä varten.

Siis taas Annakin kohta poissa.

Niin saapui hän tuossa jo lähellä illansuuta Antti Närhin asumusrähjälle. Hän muisti sen kalkkiproomussa puhumat puolustelut: puheet sairaasta vaimosta ja seitsemästä pienestä lapsesta, joiden takia oli ollut pakko luopua lakosta. Hän pysähtyi, nojaili piha-aitaa vasten ja koki miettiä sitä kaikkea.

Eikä hän silloin voinut olla menemättä Närhin vaimon luo puhumaan, ikäänkuin pyytämään anteeksi jotain. Hänestä oli yleensä alkanut tuntua, kuin olisi hänen suhtautumisensa kaikkiin ihmisiin jo hiljaista hyvästijättöä. Aivan huomaamatta olivat hänessä näinä viime aikoina väsyneet kaikki elävän maailman tunteet: väsynyt oli viha, rauennut kaikki.

Ainoastaan se Annaan suhtautuminen oli vielä tunteista eleillä. Se oli kuin viimeinen liina, joka huiskutti poistuvalla jotain — jäähyväisiäkö, kutsuako takaisin elämään, luo?

Ei sitä tajunnut.

Hämärtyi vain, yhä hämärtyi, ja yhä huiskutti se Annan etäinen valkoinen liina, se viimeinen liina.

*

Ja kotona tuo Närhin Kaisa olikin. Sairasti hivuttavaa tautia ja oli jo riutunut ihan elämän ja kuoleman rajoille. Silmät

olivat painuneet syvälle kuoppiinsa. Ei niissä enää leimunnut elämä, vaan kuolema niistä katsoi. Istuksi vuoteessa, yski ja puheli, neuvoksi jotain lapsille.

Ja miten lie ollutkaan, alkoi Juhosta tuntua siltä, kuin olisi hänellä nyt toveri kuoleman matkalle. Hän istui, tupakoi ja koki mietiksiä.

Mutta ajatus oli turta. Ei hän saanut sitä työhön. Kuumoitti vain sielussa kuva jostain salaperäisestä tiestä, jota hän vaeltaa tämän kuoliaaksi kuihtuneen vaimon kanssa, vaimon, joka katsoo häneen lasittuneilla silmillänsä. Hän ihan kuin eli siinä maailmassa. Niin istui hän kauan ääneti.

»Mitä Juholle kuuluu?» tervehti lopulta sairas vaimo, saatuaan lapset neuvotuiksi. Juho ikäänkuin heräsi, koki puhua.

»Eipä tässä mitä kuulumisia», tapaili hän ja koki sovitella sitä kalkkiproomutapausta, ikäänkuin Kaisa olisi sen tiennyt.

»Minä siinä Antille», puheli hän, »tulin kalkkia purkaessa sanoneeksi, niin hän käsiitti sen väärin ja luuli minun soimaavan... Vaikka ei se sitä ollut.»

Mutta ei se Kaisa niistä asioista tiennyt. Ei myös näyttänyt mistään semmoisesta enää välittävän. Hengitti raskaasti huohottaen ja puheli:

»Mitäpä me niistä... kalkkiproomuasioista

... Aikamme täällä elämme ja kidumme ja... kuolemassahan me kaikki saamme rauhan.»

Eikä Juho tiennyt mitä siihen sanoa. Hän painui yhä syvempään kumaraan ja vaikenä. Kaisa oli hapuillut kirjan ja alkoi lukea äänneen.

— — —

»Jeesus sanoi: ottakaat kivi pois. Sanoi hänelle Martta, sen sisar, joka kuollut oli: Herra, jo hän haisee; sillä hän on neljä päivää kuolleena ollut.

»Jeesus sanoi hänelle: enkö minä sinulle sanonut; jos sinä uskoisit, niin sinä näkisit Jumalan kunnian. — — —

»Ja kun hän nämät sanonut oli, huusi hän suurella äänellä: Latsarus, tule ulos!

»Ja se kuollut tuli ulos sidottuna käsistä ja jalvoista kääriliinalla, ja hänen kasvonsa olivat sidotut ympäri hikiliinalla. Jeesus sanoi heille: päästäkäänt häntä ja antakaat hänen mennä.

»Niin monta juutalaista, jotka olivat Marian tykö tulleet, ja näkivät ne, kuin Jeesus teki, uskoivat hänen päällensä.»

Yskiminen siinä katkaisi. Juho istui enallansa... Sattuikin tämä luku nyt.

Ja äkkiä hän siinä masentuneena istuessaan Kaisalle arveli, tapaili:

»Niin... Vaikka liekö tuo enää ollut oikein.»

Ja kun Kaisa ei vastannut, niin hän sen huohottaessa jatkoi, katse maassa:

»Kun sitä kuka kerran tästä maailmasta pois lähtee, niin liekö tuo oikein palata... Vieras ja vainaja sitä silloin kuitenkin täällä olisi.»

Kaisa huokasi syvään, mutta ei virkkanut mitään. Hetken vaiettuansa alkoi nyt Juho siinä kuin yksikseen mietkiä ja puhua:

»Kerta tässä eräänä talvena...»

Ei siitä erin monta vuotta ollutkaan. Hän jatkoi:

»Sorsa oli joukostaan häipynyt ja jäänyt tänne ja elätteli itseään talven yli tuossa alisen kosken suvannossa... Mutta vilu sillä tuntui täällä olevan, ja näki, että se tunsu itsensä täällä vieraaksi.»

Todellakin! Joka päivä hän oli käynyt sitä suvannon reunalla tervehtimässä, laitelut sille suojapaikkoja pahimman varalta ja kokenut siitä huolehtia. Olipa hän kerran ihan vartavasten, talvipakkasessa, soitellut sen huviksi huilua siinä lumisella rannalla.

»Haudankaivaja siihen osui silloin tulemaan», muisti Juho sen kirkkaan pakkaspäivän, kun hän oli soitellut ja hautuumaalta työstään palaava haudankaivaja oli tuon oudon soiton kuultuansa poikennut luo ja jäänyt siihen kummastelemaan ja katsomaan kirkkaan pakkaspäivän talvista kuvaa. Se

sorsa oli tullut Juhon ja sen poika-vainajan lemmikiksi. Se poika-vainaja oli joka päivä tiedustanut häneltä sorsan vointia, itse kun ei vielä nuoruutensa vuoksi voinut käydä sitä säännöllisesti tervehtimässä.

Niin.

Nyt hän muisti sen orpo-sorsan. Hänelle kajasti, miltä kuuluisi hänestä tämän maailman huilunsoitto, jos hän kerran palaisi kuoleman mailta: Niin se olisi kuin se talvinen huilunsoitto yksinäiselle sorsa-paralle.

»Niin että eikö tuo lie paras, kun ei enää palaa... Jos on kerran tästä maailmasta lähtenyt», jatkoi hän hetken vaitiolon jälkeen puheluansa. Piippu oli tyyten sammunut, mutta pysyttelihe toki ikenessä.

»Sillä kyllä sitä kuitenkin oltaisiin silloin täällä vieläkin viluisempia ja vieraampia kuin sorsa talvisessa suvannossa... Pelätäisiin meitä, eikä meille kukaan huiluaan soittaisi», lopetti hän.

Alkoi vaitiolo. Kaisa hengitti raskaasti. Hänen korvissansa humisi Juhon puheista jotain siitä maailmasta, jonka ovia hän jo itsellensä hiljaa aukoi.

»Mitäpä meistä... Herra se meidän tuomme ja menomme kuitenkin päättää», äänтели hän lopulta, kuin jotain sanoaksensa, alistuaksensa.

Puhelu loppui. Hetken istuttuansa Juho

lähti pois ihan ääneti, muistamatta edes sitä, mitä varten oli tullut.

Mutta Kaisasta tuntui Juho nyt omituisemmalta kuin koskaan ennen. Vasta nyt yksin jäätyänsä hän sen huomasi ja luuli, että Juholle on jotain tapahtunut tai että häntä painostaa joku, vaikkapa aikomus joutain outoa tehdä. Mieheensä tultua kotiin hän yritti vaivalloisin sanoin kertoa tapauksesta, mutta se keskeytyi, kun lapset tulivat ja hälinällänsä sotkivat kaiken.

*

On jo ilta.

Närhin tuvasta poistuttuaan oli Juho kävellyt jos missä syrjäpoluilla. Ei häntä haluttanut mennä asumukseensaakaan, sinne Tiupan vinnikomeroon. Ihan se talo jo pelotti sen syömävelan takia. Häntä alkoi taas valtailla ainainen kaikkeen väsyminen. Se aamullisten tapauksien synnyttämä mielenmasennus painosti vain kuin mykkä, eloton, umpimähkäinen voima.

Tehtaan pilli huusi jo viimeisillekin työläisille vapauden. Kului jo siitäkin tovit, monetkin, mutta yhä hän kierteli. Ja nyt saapui jo yö. Naakat nukkuivat paikoillansa korkealla katonharjalla jos räystäälläkin. Yövahti kierteli, yksi siellä, toinen täällä. Va-

rottiin väkivallantekoja lakkolaisten taholta. Tehdasalue oli tyhjä. Raskas, iso tehdasrumilas kohosi mykkänä kesäyön hiljaisessa, lienteässä valossa. Oli jo ohi puoliyön.

Vasta tuossa lähellä päivännousun aikoja saapui Juho Kokko tehtaan lehtoiselle hautausmaalle. Hän meni poikansa, vaimonsa ja isänsä haudalle. Kaikki ne olivat siinä rinnatusten, ja ihan siinä pojan haudan pääpuolella viheriöi iso, tuuhea koivu, aivan samanlainen kuin oli aikoinaan se kotimökin veräjänkorvakoivu. Hän istahti siihen haudalle, istui siinä, istui kauan, kuin ajatuksettomana.

Aurinko jo nousi, kesäinen, varhainen aurinko. Oli kesäisten nukkuvien paras unen aika. Hän muisti huilunsa. Tuore valo vuoti hiljaa ruohottuneille haudoille ja hautaristeille.

Ei ääntä. Kaikki nukkuivat. Ainoastaan lintuset tirskuivat. Hänkin oli väsynyt, painautui pitkäksensä ruohoiselle haudalle ja nukahti siihen.

Kun hän heräsi, paistoi aurinko jo korkealla. Tuore ruoho oli lakoutunut ja peitti hänen kasvonsa, ja ympärillä rehotti vihanta heinä, jossa pörisi lihava mehiläinen. Silmiin osui taas se koivu. Siinä tirsкуtteli joku eloisa lintu, ja ilmassa tuntui vielä hieman

aamun raikasta tuoreutta. Ei haluttanut nousta. Hän virui vielä tovin siinä selällään, vihanta ruoho kasvojen varjona, ja katsoi sitä kuvaa.

Kunnes sitten lopulta nousi, kohottautui kyykyllensä. Huilu oli siinä vieressä. Huomaamattansa hän alkoi taas sitä soitella, soitti kauan, hautakummun vieressä ruohokossa istuen.

Viimein saapui haudankaivaja. Hän ikäänkuin heräsi sen tulosta ja kuin jostain syystä puolustautuen puheli:

»Olin kävelyllä... Kun tuli siinä aikaisin noustuksi, niin lähdin hautoja katsomaan.»

VII

Tehtaalla oli tänä päivänä hälinää ja humua. Yöllä oli päästetty se kalkkiproomu irti rannasta. Se oli ajautunut virran mukana koskeen ja ruhjoutunut sen kuohuissa mäsäksi. Ainoastaan proomumiesten koppi oli säilynyt jotenkin eheänä, kelluen suvannossa vedenpinnalla johonkin esteeseen takertuneena.

Eikä siinä kyllin kauhua. Tuossa samaisessa kopissa oli nukkunut se työnjohtaja ja proomunhoitaja Taavi Uski. Hänen ruumiinsa löydettiin kopista.

Mutta ei hukkumisesta kuolleena. Hänet oli ennen proomun irroittamista murhattu. Pää oli lyöty jollain rauta-aseella mäsäksi. Hänellä oli ollut palkanmaksuja varten varaita tehtaan rahoja pari tuhatta, ja ne oli ryöstetty.

Oli huhua ja kuisketta. Poliisit tutkivat asiaa kiireesti, jälkien vielä vereksinä ollessa. Tottuneiden vaistojen erinomaisella hoksaa-

miskyvyllä he luulivat oitis löytäneensä johtolangan. Uski-vainajaa ei tietty kenenkään erikoisemmin vihanneen, ei kenenkään uhitelleen.

Ei muiden kuin yhden. Närhi ja ne toiset kalkkiproomulastin purkajat samoin kuin kivilouhoksenkin miehet tiesivät nyt kertoa, että Juho Kokko oli juuri edellisenä päivänä louhoksilla ja sitä edellisenä siellä möljällä uhitellut jotain salaperäistä: puhunut »loksaamisesta» ja »lotisevan sortumisesta» ja muusta.

Siinä oli poliisille johtolangan pää. Käytyään Tiupalta tiedustamassa, oliko Juhon ehkä kuultu viime yönä liikuksivan ulkona, sai hän kuulla, että Juho oli ollut poissa koko yön.

Asia oli poliisista aivan selvä, Juho Kokko on murhaaja.

Mutta poliisi tekikin aivan odottamattoman ilmoituksen: antoi tiedoksi, että on päästy jo murhaajan jälille. Murhaaja on muka eräs äsken vankilasta päässyt mies. Se on paennut, mutta jälillä ollaan.

Se oli eksytystä. Asiaa tutkimaan oli kutsuttu salapoliisi, jota ei tehtaalla kukaan tuntenut. Se oli käsenyt noin menetellä, että murhaaja Juho Kokko rauhoittuisi. Hän tekeytyy sen ystäväksi, heittäytyy salaiseksi rikolliseksi, urkkii kavaluudella. Kenties on

Juholla useita rikostovereita, ja ainoastaan täten voi nekin pyydystä: hän rauhoittaa ne niin, että jäävät paikoilleen, urkkii sitten niiltä ovelasti, ystäväksi, veijariksi tekeytyen, ja niin vangitsee kerralla kaikki.

Mutta tehtaalla oli kuohua ja kuisketta ja kuului arveluita. Poliisin tarkoituksellinen ilmoitus kyllä tehosi. Ei Juho Kokkoa nyt epäillyt enää muut kuin itse poliisi, joka oli hänen syyllisyydestänsä varma ja kietoi vain viisaasti verkkoa hänen ympärillensä.

*

Anna Suni oli saanut passinsa ja alkoi jo hiljaa valmistella lähtöänsä, lopetella töitensä ja puuhailia vähien tavaroittensa myömistä. Ei niitä matkarahojakaan liiaksi ollut, mutta kuitenkin oli toivo selviytyä. Lisäksi oli eräs kaupunkilaistuttu nyt juuri kirjoittanut ja luvannut lainata, jos tarvitsee.

Ja miten olikaan, niin alkoi hänestä siinä lähtöä ajatellessa tuntua hieman vaikealta. Tehdas kaikkine huolinensa oli sittenkin hänen synnyinpaikkansa. Olihan siellä jokirannoilla, jos missä, aina joku muisto, joka kertoi jotain, ehkäpä suruista, joskus muutaakin. Lapsuuden ja parhaan nuoruuden muistoja ne sittenkin olivat, vaikkapa kaiken yllä leijailikin joku tehtaalaiselämän ainainen harmaa pilvi.

Ja erityisemmin vaikealta tuntui nyt erota Juho Kokosta. Aina se oli ollut hänelle ystävää. Se se oli silloin pikku varojensa aikana auttanut hänet työttömyysajan painaessa kaupunkiin ja jo sitä ennen kokenut avustella, aina siitä päivin kuin äiti kuoli. Isänänsä, jonain hyvin läheisenä, hän oli Juhoa aina pitänyt.

Ja nyt vielä se Juhon säälistävä tila! Annan herkkä silmä oli huomannut ne monet ihmisluonnon hienot pikkuseikat, jotka työläisen povessa piilivät syvemmillä kuin muiden. Hänen olonsa kävi vaikeaksi, kun hän ajatteli, että hänen nyt täytyisi jättää Juho semmoisena.

Niin oli hän nyt poikennut asialle Närhin sairaan vaimon, Kaisan, luo. Se johtuikin nyt puhumaan siitä Juhon eilisestä olost, joka hänestä oli tuntunut niin omituiselta.

»Juho Kokko tässä eilen oli ja puhui... Tuntui niin kummalliselta koko sen olo», alkoi hän siinä muut puhelut puhuttuaan.

Anna vaikenä. Kaisa yski ysköksensä ja selviytyttyään jatkoi kuin yskimisestä väsyneenä:

»Mutta sitä lie hänelläkin surunsa... Sitä ei meikäläisen poveen jaksa nähdä muut kuin Jumala ja me itse... Se tää kova elämä painaa meissä kaikki niin kovin syvälle.»

Herra siunaa! Annasta tuntui, kuin yrit-

telisi hänen silmiinsä pyrkiä kyynel. Kaisa makasi vuoteessa ihan voimattomana ja tovin kuluttua toisteli kuin itsekseen huokailleen:

»Painuu...painuu... Kaikki painuu meissä syvälle...»

Hän koki kääntäytyä tai kohentautua ja lisäsi:

»Sitä kun ei meikäläisellä ole aikaa vaivojansa valitella ja... niitä pinnalla muiden nähtävänä pysyttää, niin... Eivät ne silloin maailman silmiä kyyneleisiksi kostuta.»

Anna ei ollut jaksaa puhua. Juhon kohtalo kuvastui hänelle nyt aivan vihlovan säälittävänä. Erityisesti muisti hän, miten Juhon polvet olivat varsinkin viime aikoina astuesssa väsyneinä notkahdelleet ja miten miltei kaikessa oli kuvastunut joku hajanaisuus.

»Niin... Eihän sitä tiedä... Se on kullakin kohtalonsa... Juholla niinkuin muillakin», tapaili hän jotain Kaisalle sanoaksensa.

Vaiettiin. Joku köyhä kukka kukki punaisena ja yksin kuin orpo hökkelin ikkunapahasella, ja vain Kaisan hiljainen, vaivalloinen hengitys kuului huoneessa.

*

Oli pouta kuten ennenkin. Tehtaan savutorvi purki lihavaa savua, joka rasvatyynessä ilmassa laajeni ja muodosti kuin pilven teh-

dasrakennuksen ylle, ja sen pilven alla lennellä kisailivat nyt naakat.

Ja Annakin tapasi Juhon kohta Närhin tuvasta lähdettyänsä. Se oli hautausmaalla nukuttuaan ja ruohojen ja vihreyden keskellä herättyään ikäänkuin hieman virkistynyt. Oli kierrellyt metsissä ja poikennut johonkin mökkiin ja palasi nyt tehtaalle.

Niin osui hän tulemaan Annaa vastaan Annan mennessä erääseen lähimökkiin asialle.

»No, Juho!» tervehti Anna häntä ystävällisesti ja lisäsi:

»Tule nyt kävelemään mukaan.»

Ja Juho lähti. Polku kulki metsän läpi. Siinä mukana kävellen hän yritteli jotain puhua. Mutta ei tuossa nyt johtunut mieleen muuta kuin se hautausmaalla nukkuminen. Siitä hän yritti puhella.

»Nukahdin tässä... haudoilla... Kun ei työtäkään esteenä ole», sai hän sanotuksi. Hän kertoi miten oli herännyt, ja äkkiä alkoi toisin, puheli:

»Närhin Kaisa siinä eilen luki, että Latsarus, kun hänet kuolleista herätettiin, niin tuli ulos hikiliinoissa ja kääriliinoissa... Niin sitä vaan tulee silloin ajatelleeksi...»

»Niin mitä?» tarttui Anna, ja Juho tapaili:

»Niin... sitäpä minä vain ajattelin, että... Jos tuo se poika-vainaja siinä nukahtaessani

olisi Latsaruksen tapaan noussut kuolleista ja istunut haudan reunalla ja soittanut huihua, kun minä heräsin.»

Anna ei vastannut. He kävelivät tovin ääneti. Sitten Juho arveli:

»Mutta mitäpä siitä!... Ei se tapahdu!.. Sitä vaan maailmassa runoillaan, mutta ei se runo elä ja tapahdu tässä maailmassa.»

»Niin... Juho», tapaili Anna. He olivat saapuneet veräjälle, josta Annan tie kääntyi mökille, mihin hän oli matkalla. Arvaten, ettei Juho tule perille, hän siinä veräjän yli noustessaan puheli:

»Tule nyt, Juho, vielä puhumaan... Olisi-kin yhtä ja toista sinulle sanottavaa.»

Ja hän jatkoi matkaansa.

Mutta Juho Kokko seiso i kauan veräjään nojautuneena ja katsoi Annan poistumista. Vasta sitten kun Annaa ei enää näkynyt, hän virkosi ajatteluun ja puheluun. Hän muisti silloin tuonnoin, itsemurhaa tarkoittaen, kysyneensä Annalta, surisiko se, jos hän yhtäkkiä häviäisi, ja sitä muistellen hän nyt äkkiä itseksseen suruisesti kaihoili:

»Ei... Ei se Anna surisi minua... Ei, ei se surisi Anna minua!»

Ja taas alkoi hänen mielensä painua ras-kaaksi ja ylimalkaiseksi.

VIII

Viki Nykäri oli taitavimpia etsiviä poliiseja. Oli jo saanut ilmi monet hyvinkin hämävät rikokset. Hän se nyt oli saapunut tutkimaan tätä Uskin murhaa.

Jo ihan ensi töikseen hän heittäytyi tutuksi Juho Kokon kanssa. Kertoi olevansa vihoihin joutunut työtön, kuleksivansa eikä välittävänsä enää mistään.

Ja niinpä hän nytkin seurustui Juho Kokon puhetoveriksi. Oli kuuma päivä, kuten yleensä oli näinä aikoina ollut. Jokirannassa heittelivät pikkupojat kiviliuskeilla »voileipiä» vedestä. Juho oli istahtanut lähettyville metsikön varjoon ja katseli poikasten hilpeää tointa ja hälyä. Kuului tehtaan ja kosken etäinen, raskas jymy, ja ylempänä tarpoivat miehet tyhjää proomua vastavirtaan. Viki Nykäri tuli siihen luo kuin metsissä ilman aikojaan maleksija, puhui sanasen helteestä ja istahti.

»Piruvie!» alkoi hän puhelun niistä tarpovista miehistä, jatkaen:

»Yhdet siellä vaan saavat helteessä tarpoa, mutta patruunat ne siitäkin työstä rauhassa lihovat.»

Ja kun Juho Kokko ei siihen mitään lisännyt, jatkoi hän, sadatellen:

»Mutta se on nykyisessä yhteiskunnassa köyhän elämä kovaa!»

Ihan hän innostui, vihastui, löi uhkaavasti polviensa ja vannoi:

»Mutta saakelivie!»

Se tuli aivan luonnollisena. Ei siinä olisi kukaan teeskentelyä huomannut. Hän jatkoi, toisti, uhitteli.

»Saakelivie, sanon minä, tästä täytyy tulla loppu... Köyhyyden pitää kerran loppua raatajan kodista!» hän ihan julmistui.

Mutta ei Juho Kokko jaksanut enää innostua. Yritti hän kyllä, mutta mieli oli jo väsynyt.

»Se köyhyys... Se joka on raatajan kodissa», tarttui hän puheluun, mutta alkoi oitis herpautua niihin omiin haaveisiinsa. Siinä puheen jatkoksi hän koki tapailla:

»Sen meikäläisen raatajan kotiin se köyhyys ilmestyy aina säännölleen niinkuin keväällä, joka kevät, kottarainen pihakoi vuun.»

Hänen äänensä värähteli jo surullisesti.

Viki Nykärikin tekeytyi sen johdosta kuin masentuneeksi, murheelliseksi, köyhän kohtalosta puhellen:

»Se on tämä kiero yhteiskunta, joka sen saa aikaan.»

Senhän myönsi Juhokin. Mutta sittenkin veti hänen mieltänsä se oma väsymys. Se mieli koki aina vain pysähdellä levähtämään siihen, mikä oli vanhoilta ajoilta tuttu lepopaikka. Niihin kottaraisiin se taas kiintyi. Hän puheli:

»Minä ennen aikaan...»

Omituista! Ei hän ollut ennen koskaan ollut näin avomielinen; ei hän ollut kenellekään näitä salaisuuksia ilmoitellut: sitä, että hän on hiljaa ja salaisuudessa runoillut. Nyt hän avautui ja raukesi siitä puhumaan, jutellen:

»Niin... Ennen aikaan minä... Siitä raatajan köyhyydestä kun tässä nyt kerran puhutuli... Niin minä ennen aikaan yrittelin runoilla... vaikka eihän se hääviä ollut... ja kyhäsin siitä köyhän köyhyydestä runon... Kottaraiseen vertasin sitä.»

Mutta Viki Nykäri oli kiintynyt vain omiin tutkimuksiinsa. Hän koki syventyä Juhoon, puheli sopivalla tavalla, ja Juho avautui yhä ja kertoi:

»Kirjoitin siitä näin.»

Ja hän lausui kuin runoa ainakin:

»Ole, köyhyys, niinkuin kottarainen,
 köyhän majan aina tuttu vieras.
 Viivy, laula, visertele, mutta
 elä laula mieltä suruiseksi.
 Laula niinkuin kevään kottarainen
 laulaa ilot, riemut pihamaalle.»

Se oli nyt muisto hänelle, se runo. Mieli levähti siinä, kuten levähtää väsynyt vanhalla tutulla veräjällä. Hän lisäsi:

»Eivät siinä taida riimit ja soinnut olla niin säällisiä kuin uloslukeneen runoissa, mutta eipähän se ketään pahenna.»

Ja niin jatkui. Nämä vanhat muistot ja se tehtaan raskas etäinen jyminä alkoivat yhä enemmän painaa Juhon mieltä. Viki Nykäri oli jo oppinut tuntemaan Juhoa. Haaveilija — niin hän päätteli. Ne hautovat salassa suuria, tekevät rikoksia luodakseen niiden avulla pohjan sille maailmalle, jota uneksivat.

»Mutta mitäpä niistä... köyhän runoilemisista!» päätteli hän siinä puhetta viritellessään äkkiä, innostui, kuvaili taas, kuinka mahdoton köyhän on elää runoilun elämää, kun rikkaat imevät kaiken.

»Mutta siinä täytyy tapahtua muutos!» vannoi hän ja meni sitä menoaan etemmä asiaansa, alkaen:

»Sinä tuota kuulut olevan hyvä huilunsoittajakin... Haudankaivaja kertoi sinun

... eilisaamunako se olikaan vai milloin... soitelleen hautausmaalla.»

Ja Juho kertoi, myönsi soittaneensa, puheli:

»Kuleksin siinä yön ulkosalla... kun ei ollut järin mihin mennäkään, niin... siinä vähän ennen auringon nousua osuin hautuumaalle ja nukuin siellä.»

Se selitti paljon Nykärille. Haudankaivajallehan Juho oli sanonut tulleensa sinne juuri silloin, tuossa seitsemän ja kahdeksan välillä, ja nyt ilmoittaa saapuneensa jo vähän ennen päivän nousua, siis noin kello kaksi yöllä, ja juuri siinä yhden ja kahden välillä on murha tapahtunut, koskapa murhatun kello oli ruumiin jouduttua koskenkuohuihin pysähtynyt 23 minuuttia yli yhden. Hän varmistui asiastaan, jatkoi, puhui kurjuudesta. Nyt hän ihan ynseili:

»Kottaraiset siinä silloin... Mitkä oikeat kottaraiset meille köyhille visertäisivät!»

Niistä Juhon äskeisistä kottaraispuheista hän sitä johti. Hänen tekeytymisensä oli aivan järkyttävän todellista. Äkkiä hän heittäytyi ihan surulliseksi ja puheli:

»Sekin Juho Teppo... Tappoi sen kauppias Roivaan... Ensin aikoi lyödä kangella, mutta sitten kuitenkin kuristi ja satoi hirttonuoraan, että olisi luultu sen itse hirttäytyneen.»

Juho Kokko alkoi synkistyä. Se hirttäytymisasiasia loihti taas hänen mieleensä omat ajatukset. Taas hän muisti, että taskussa on nuora. Hän painui syvempään kumaraan. Viki Nykärin tottunut silmä huomasi sen. Tätä mielenliikutusta hän oli juuri tuolla oudolla puheellansa urkinut. Juhon silmissä alkoi virranjuoksu kuvastua kuin joku hitaasti soluva nuora.

Mutta Viki Nykäri jatkoi ennallansa, sadatteli rikkaita, surkutteli tämän maailman sortuneita. Äkkiä hän ihan riehahti vihasta. Silmät kiiluvina hän sieppasi puukon tupesta, löi sen pääpuolen, terä pystyssä, polveensa ja niiden Juhon kivilouhoksella lausumien »loksaamis»-uhittelujen johdosta ihan vannoi:

»Mutta loksaan!... Kerta vielä loksaan.»

Ja tiukasti katsoi hän Juhoa silmiin, kuten asia vaati, mutta itse asiassa tutkiakseen siten Juhon ilmeitä, ja samaan tapaan hän tenäsi:

»Ja entäs sinä, Juho?... Niin että loksaisitko, jos milloin niikseen tulisi?»

Mutta silloin osui tulemaan Antti Närhi. Oli jo lopetettu työt. Iltarusko alkoi punertua taivaalla. Viki Nykäri lopetti. Ei sitä muka sopinut Närhin aikana.

Mutta Juho tuskin huomasi mitään, istui ennallansa. Se Nykärin hirttonuorapuhe oli lennättänyt hänen mielensä toisiin maail-

moihiin. Närhi istahti joukkoon, aikoi puhella.

»Mitäpä tässä», tapaili Juho ja jatkoi:

»Jos nimittäin hirttonuorakin ketä kuristaisi...

Hän puheli tavallaan kuin unessa, lisäsi:

»Ystävää aina pettää hädän hetkellä, mutta hirttonuora ei koskaan.»

Se oli nyt jo hänen filosofiaansa. Se oli ikäänkuin oksa, joka oli vihertynyt hirsi-puusta. Siinä oli väriä, mutta ei elämää, ei tämän maailman elämää.

Mutta eivät toiset sen kaameutta käsittäneet. Nykäri eli omaa elämänsä, piti Juhon mielialaa silmällä, ja Närhi tapaili vakavana, kuin ajatuksissaan:

»Ka se on... Kuolema vaelttaa omia teitään ja kolkuttaa meille sauvallaan... kullekin omalla ajallaan ja tavallaan.»

Mutta oli jo myöhä ilta. Aurinko laski. Iltarusko paloi loistavana. Etäämpänä purkivat miehet yövuorolla hiililastia, karräsivät yksipyöräisillä käsikärryillä hiiliä korkealle telineiden varaan asetettua lankkua pitkin varastoon. Hiilistä noussut hienonhieno pöly muodosti miesten ympärille himmeähkön pilven, jonka takana paloi punainen rusko, ja karräävät miehet kuvastuivat sitä taustaa vasten himmeinä kuin liikkuvat varjokuvat. Oli kuin vainajat siellä jossain toisessa

maailmassa olisivat korkeaa lankkusiltaa myöten perätysten kärryjänsä työntäen vaeltaneet, peittyneinä outoon punaiseen valoon, johon kohonnut hienonhieno tomu kätki näyt himmeyteensä.

Eivät sitä näkyä tosin muut niin tajunneet kuin Juho Kokko sen tajusi, ja hänelle viheriöi taas se äskeinen kaamea hirsipuu-filosofiansa.

Ja silloin alkoi hän äkkiä puhella ikäänkuin unissaan-puhuja tai hourailija. Koko tämä elävä ympäristö tuntui häneltä uneh-tuvan, ja hänelle kuumoitti vain se punertavien pölyjen himmentämä toinen maailma, jossa on kaikki punervaa. Hän tapaili kuten yksinpuhujaa:

»Arvelin tässä... Kun sinä, Närhi, siitä kuolemasta puhut...»

Siinä hän pysähtyi, jäi kuin miettimään. Nykäri piti salavihkaa visusti silmällä hänen joka-ikistä kasvonelettänsäkin. Oltiin ääneti.

»Niin... Kuolemasta kun Närhi puhuit», toisti lopulta Juho äkkiä, lyhyesti.

»Niin mitä?» tarttui nyt Närhi. Ja Juho koki silloin tapailla kuin jotain tavallaan toista asiaa hapuillen:

»Ei mitään...» Ja tuo iltaruskon punainen kuva yhä mielessä kuumoittamassa hän jatkoi hajanaista:

»Arvelin vain, että se siellä... Se kuumoit-

taa punaisena kuoleman jälkeen... Valo ja kaikki...»

Ja taas yritti hiipiä vaitiolo. Juho istui kumaraena, eli kuin unessa. Tyyten taas masentuneena, mieli kokonaan maassa hän, kuten yksinpuhujana, siitä punoittavasta kuvasta vieläkin tapaili, kaihoili:

»Se vain siellä punoittaa... Ei puhuta eikä enää eletä, vain ollaan siellä kuoleman ahoilla ja... Kukahan meille siellä äänettömyydessä ja punoituksessa pillillä salaperäisesti soittaa?»

Ja taas vaiettiin. Närhi istuksi vakavana, kuin ajatuksissaan. Mitähän se Juho nyt noin puhuu? Viki Nykäri piti yhä tarkemmin häntä salaa silmällä.

»Mutta mitäpä niistä», äänsi Juho lopulta, ikäänkuin havahtuen, nousi ja poistui puhumatta enempää. Käynti näytti nyt entistäkin raskaammalta, polvet raukeammilta. Itsekin hän tajusi nyt pieksujensa rupsahtelun, kun hän siinä kivisen metsikön läpi kävellä kumputteli jonnekin, välittämättä mihin.

»Punoittaa... Se vain himmeästi punoittaa siellä kuoleman ahoilla», kaihoili hän yhäkin mielihaikeissaan siinä yksikseen ilman määrää jonnekin pois kävellessänsä.

IX

Viki Nykäri oli tyytyväinen työnsä tuloksiin. Koki hän kyllä hiljaisuudessa tutkia muitakin, ettei joutuisi harhaan, mutta sittenkin suuntautuivat kaikki epäluulot Juhoon. Eivät pienimmätkään jälet viitanneet muihin. Hänelle merkitsi hyvin paljon se, että Juho puhui hautausmaalle tulemisajastansa ristiin. Samoin hänen mielenliikutuksensa ja synkistymisensä hirtetyistä puhuttaessa. Eikä ainoastaan synkistyminen, vaan myös ne Juhon oudot puheet hirtonuorasta, se lohduton hirtonuorafilosofia. Hän tiesi, että ne semmoiset puheet voivat lähteä ainoastaan murhan ja kuoleman asioissa sairastuneesta sielusta.

Ja sitten ne Juhon oudot puhelut Närhin sairaan vaimon luona murhapäivänä. Viki Nykäri oli urkinut niistä tiedon, istuksi nyt Närhin tuvassa, puheli kulkurin eleillä ja menoilla ja koki sitä tietä perehtyä noihin Juhon puheisiin perinpohjin. Hän oli joh-

tanut puheensa jo syvälle, tekeytyi nyt Juhon puolustajaksi ja ynseili ihan vihastuneena:

»Vanhat ämmät!... Höpisette vain joutavia!»

Hän imaisi savut ja jatkoi synkkänä:

»Luuletteko sitten, että köyhä mies jaksaisi mitä iloisia viserrellä.»

Ja kun Kaisa koki heikosti jotain selitykseksi yritellä, keskeytti hän ja tenäsi:

»Joutavia juttuja!... Ja mitä outoa hän sitten puhui?» käänsi hän äkeäksi, muka torjuvaksi kysymykseksi, ja sairas Kaisa koki silloin selitellä miten voi ja mitä muisti. Se häntä oudostutti eniten, että Juho puhui silloin tavallaan ynseästi koko ylösnousemisesta, koko Latsaruksen herättämisestä. Häntä se oli ihan loukannut, ja nyt hän vaivalloisesti hengittäen ihan nureksi:

»Juhokin... Hänen vaimo-vainajansa uskoi ja luotti Herraan... Miten tuo mies nyt hänen kuoltuaan niin ynseäksi muuttui!»

Yskäpuuska keskeytti. Juhon vaimo-vainaja olikin ollut hänen hyvä ystävänsä. Hän suri sen puolesta Juhon takia. Ne tämän väen salaiset murheet olivat aina syviä, aina vihlovan hienoja kaikessa vähäisyydessänsä.

»Ei meillä köyhillä ole tässä maailmassa muutakaan murua, mistä surra... Jos tuon sen asian toki sitten säilyttäisimme», kaihoili

sitten sairas vaimo. Viki Nykärikin sisälisesti aivan järkkyy. Olihan hän näissä asioissa puuhaillessansa nähnytkin ja kokenyt paljon sitä, joka täällä pohjalla piileksi.

Mutta mitäpä siitä! Virka oli hänelle virka, kaikki. Hän kuittasi sairaan vaimon nureksimiset lyhyesti, kulkurin tapaan ynseillen:

»Murut siinä!... Murut ovat aina muruja!»

Ja aivan synkkänä ja katkerana hän siinä tupakoidessaan lisäsi:

»Ken muruihin tyytyy, sille ei myöskään kannikka käteen lennä!»

Siinä kaikessa oli niin todellinen katkeran elämän tuntu. Se oli näytelmänäkin todellinen osa tämän väen suuresta elämännäytelmästä. Viki Nykäri jatkoi hiljaista urkintaansa. Hän vainusi Juholla olevan rikostovereita. Siitä yhäkin tämä kavala urkkiminen. Ei kenenkään pitänyt aavistaaakaan, että hän oli etsivä poliisi.

Ja uutta valoa, lisävaloa, tuntuikin hänelle tuovan tämä sairaan Kaisan selittely. Tiesi hän monista kokemuksistaan, että rikoksen poluille joutuneiden yleisenä piirteenä on ynseys kaikkea sitä kohtaan, mikä koskee n. s. tulevaista elämää, rangaistusta siinä elämässä. Sen piirteen löytäminen Juhosta oli hänelle lisätodistus Juhon syyllisyydestä.

Mutta erityisemmin hänen mieltänsä kiin-

nitti se Juhon silloinen haaveilu tulevan maailman verisistä valoista, tyhjyydestä, mykyydestä, jossa kuuluu ainoastaan yksinäisen elottoman pillinsoittajan soitto.

Sen täytyi olla juuri tuon verisen murhan luoma kuva ja heure. Ei se muuta voinut olla. Hän tunsi jo Juhon. Hän oli huomannut, että sen sielunelämä on herkkä. Juuri tuommoisia harhanäkyjä ja haaveita synnyttää semmoisessa sielussa verinen murha kaikkine kauhuinensa.

Niin päätteli itsekseen Viki Nykäri.

*

Anna oli kuullut nyt niistä Juhon ruokaveloista Tiupalle ja aikoi tarjota vähistä varoistansa Juholle millä nuo syönnökset mak-saa. Oli käynyt sitä varten Juhoa Tiupalla tapaamassa, mutta Juho oli ollut poissa. Ei se tohtinutkaan sinne enää niiden velkojen takia usein poiketa. Se kartteleminen ja muu oli jo Nykärin tiedossa. Kai se oli ihan luonnollista varovaisuutta, että Juho ei nyt jo heti maksa velkaansa niillä ryöväytyillä rahoilla — niin hän päätteli.

Mutta Tiupankin joukkoa ahdisti jo suoranainen puute. Ei ollut enää ruokamiehistäkään turvaa. Lakkolaisilla ei ollut rahaa, ja työhön menneet pysyivät tietysti erossa talosta, jonka väki oli lakkolaisia.

Ja niin oli köyhyys alkanut hiiviksiä Tiupankin hökkelissä yhä julkeammin. Kaikki yritteliäisyys ja tarmo oli herpaantunut koko tältä väeltä. Lakon alussa oli eletty toivossa; ei oltu haettu työtä toisaalta. Nyt taas oltiin jo raukeita sillekin yritykselle.

Sillä miten olikaan, niin oli tämä tehdas työläisillensä tavallaan kuin oma koti. Siellä olivat useimmat syntyneet, kasvaneet, eläneet yksitoikkoisen elämänsä ilot ja surut. Siellä oli perhe, koti, useilla oma hökkel. Lähteä sieltä maailmalle oli monesta samaa kuin jättää oma lapsuudenkoti kylmille ja suolta itse sieltä talvisille teille. Ne tavalliset ihmis-povessa hiiviksivät tunteet ne tekivät tämänkin väen povessa työtänsä hiljaa ja salassa kuten karkearakeisen kallion suonissa hiiviksivä mykkä vesi.

Ja niin oli jouduttu siihen missä oltiin. Tiupankin tupaan ilmestyi jo köyhyyden ainainen toveri: masennus, hermostuminen ja ärtyisyys. Vaimo, Maija, se jo oli tuskainen ja kärsimätön sen lapsijoukkonsakin takia. Nytkin hän toraili siinä puuhaillessansa. Juho Kokko siinä kun istuksi, niin hän ihan tarkoituksella nyt lopultakin niiden ruokavelkojen takia äkäili. Eräs uskovainen vaimo oli juur'ikään käynyt hänelle juoruamassa siitä uskonnollisesta ynseydestä, jota Juho

oli osoittanut Närhin sairaalle Kaisalle, ja sillä hän nyt siinä puutteesta ja harmista menehtyneenä koki Juhoa pistellä, vaikka itse ei jumalinen ollutkaan. Oli jo siinä puuhatessaan ja lapsien hälistessä ja juonittellessa torailut kauan ja nyt kuin sen synkänä tupakoiden istuksivan Juhon uhalla entisen torailun jatkoksi ynseili:

»Ole tässä sitten ja elä!»

Puuhatkin siinä harmissa ja vihastumisessa ihan kuin helisten menivät. Juho vaikeni, kuunteli. Tiuppa itse puuhaili jotain. Maija jatkoi, torasi kuin muka yksin puhuen ja riidellen äkäistä:

»Vatkutetaan ja vatkutetaan vaan sitä aina yhtä ja samaa että: ei oo luojaa... ei oo luojaa... ei oo luojaa!» Hän ihan kuin räähkytti sitä matkiessaan. Juho tiesi, että se oli pistelyä niiden hänen Närhin Kaisalle puhumiensa puheluiden johdosta ja samalla kostoja siitä maksamattomasta ruokavelasta. Häntä painosti.

»Pahus!» äkäili Maija ja ihan kiskaisemalla kiskaisi kattilan liedeltä kaataakseen siitä veden saaviin.

»Elä nyt, Maija, turhia ... kiivastu ...», yritti Tiuppa sovotella. Mutta Maija ärtyi siitä tyyten ja tenäsi jo aivan menehtyneenä:

»Minä en voi... en voi... en voi... en voi!»

Ja yhä kiihtyneemmin hän vain tenäsi:

»Minä en voi olla enää puhumatta, kun koko sydän on jo tämän köyhyyden kanssa tuskasta pakahtua.»

Hoiperteleva lapsi lankesi, parahti ja alkoi ihan huutaen itkeä. Tiuppa riensi sen avuksi, nosti parkuvan lapsen käsivarrellensa ja alkoi sitä tyynnyttellä. Eräs toinen, tätä vähän isompi poikanen oli liannut itsensä ja yritteli sekin hiljaista itkua.

Ja silloin Maijassakin ikäänkuin ratkesi koko sydän. Häneltä pääsi itku. Hän peitelti sitä, vetäen huivia alemma silmillensä, ja samalla vaikeroi:

»Herrasiunaa!... Herrasiunaa tätä köyhän tehtaalaisen elämää!»

Mutta mitäpä se vaikeroiminen auttaa!

Äkkiä hän sen lopettikin, sieppasi sitä itsensä liannutta poikasta käsipuolesta kiinni ja alkaen sitä kiidättää ulos pestäväksensä äkäili sille:

»Sukkelaan siitä!... Likaat itsesi kuin porsas!»

Sitä kyytiään hän hävisi poikasta kädestä riiputtaen.

»Eukko siinä... torailee... Köyhyys kun tässä alkaa päälle pakata», puheli hänen hävittyänsä Tiuppa itse, ikäänkuin Juhoa sovitellakseen.

Juho huokasi. Mitäpä hän voisi sanoakaan. Painosti taas sanomattomasti.

»Ka», tapaili hän, otti jo lakkinsa poistumista varten ja lisäili:

»Minullakin tässä on vielä ne ruokavelat ... Mutta tottapaahan tässä vielä selvitään.»

Ja nopeasti koki hän jouduttautua ulos, ehtiäkseen päästä eteisen läpi ennen Maijan paluuta.

X

Oikeastaan hän aikoi mennä Annan luo, kuten aina ennenkin raskaina hetkinänsä. Anna se kun oli häntä nyt kutsunutkin. Mutta ei tuota tullut nyt suoraan menneeksi. Mieliala se lie painanut taas kävelyllä, ja niin oli hän joutunut tapansa mukaan kiertelemään pitkin tehtaan monia pölyisiä pihoja.

Ja poutaa, hiostavaa tyyntä poutaa kesti yhä. Ilma oli tehdasalueille ominaisen kuivan tunnun tympäisemä, tunnun, jota painosti se koneiden ja työn ja etempänä raataivan kosken ainainen raskas, kuin salainen jymy. Vastaa tuli Antti Närhi. Se yritti puhua, valitteli taaskin perheensä oloja, vaimonsa sairautta, ja jatkoi:

»Ja olotkin tässä kun ovat vielä näin kireät... Kun onnistuisi edes jonnekin muualle työhön siirtymään, mutta et sitä niin vaan heltä.»

Ja ikäänkuin Juhon perheetöntä oloa kaihoillen hän lisäsi:

»Sinulla tuota, Juho, on toki siinä suhteessa helpompi olo.»

»Ka», tapaili Juho.

Mutta äkkiä valtasi taas mielenmasennus. Taas muistui mieleen koko oman elämän salainen taakka, ja sitä taskussa olevaa hirttonuoraansa tarkoittaen hän silloin puheli:

»Mitäpä tässä surisikaan... Minulla on jo pitkä passi taskussa... Ikuinen matkapassi, tarkoitan.»

Mutta ei Närhi ymmärtänyt. Jostain tavallisesta passista hän luuli Juhon puhuvan. He erosivat. Juho jatkoi kiertelyänsä.

Niin saapui hän eräälle pihalle. Pari kolmekymmentä miestä hinasi siinä jotain jyrkälle puualustalle asetettua raskasta rautaista konetta pitkin pihaa. Kai ne sitä laivarantaan aikoivat. Pari miestä autteli rautakangilla takaapäin, mutta koko muu joukko nyhti nuorasta. Selät ojossa ne kiskoivat, heittäytyen aina koko miesjoukko säännöllisessä, harvassa tahdissa kuin ryntäillensä olan yli juoksevien vetonuorien varaan. Kaiken tahdiksi kuului vain kuolettavan yksitoikkoinen huutelu:

»Hii-jop!... Hiii-op!»

Ja samaa loppumattomiin. Hiostavaa hellettä vain, tuota hiioppi-huudahtelun ainaista jonotusta ja tahdissa vetonuorien varassa nyökkyvä iso miesjoukko, kuten joku teh-

taan konemainen, kuollut työvoima. Juho Kokko istahti pihan perälle isolle harkolle ja kiintyi ajatuksettomana katsomaan menoa.

*

»Ka... Juho!» tervehti häntä äkkiä siihen vartavasten satuttautunut Viki Nykäri, istahti luo ja alkoi ne ainaiset urkkimisjuttelemissensa. Hän koki päästä perille niistä otaksutuista Juhon rikostovereista. Taitavasti, kavalasti, hyvin kaukaa hän alkoi johtaa puhetta asiaa kohti. Lakosta, sosialismista, kurjuudesta, kaikesta hän otti aihetta.

»Rikkureita... Työläisten vihollisia!» ynseli hän Juholle niitä kuormaa hinaavia miehiä halveksuen, ihan raapaisi päätänsä ja vannoi noille rikkureille vihastuneena:

»Ihan tässä veri päässä kiehahtaa!»

Ja sitä mukaa hän johti asiaa edelleen, ja Juho luotti häneen kuten kaikkiin, ehkäpä enemmänkin kuin moneen muuhun. Kaikkessahan tuntui lakon kuoleman oireet. Niitä oireita se oli tuokin hinaava, hikinen miesjoukko.

»Ei... Ei onnistu mikään!» kaihoili Juho sitä ajatellessaan, ja mieli ihan haikeana hän yhäkin kaihoisammalla äänellä lisäili:

»Kaikki kuolee... Lakkokin ja kaikki kuolee... Ei... ei mikään onnistu.»

Lentävä naakkaparvi vaakutti. Kuului taas se kuolettava »hii-jop», ja ihan kuin suruissaan jatkoi Nykäri:

»Mitä tehdä... Joukossamme ei ole vielä yksimielisyyttä... Ilmestyy aina petturi, ja ne ne tekevät hallaa.»

Ja samaa tovi, toinen. Taas Juho harkkaili kuin itsekseen toistellen:

»Kuolee... Lakkokin, kaikki lakastuu ja kuolee.»

Miten haikealta hänen äänensäkin kuului! Mutta Nykäri vannoi nyt äkkiä, rutosti ja hyvin jyrkästi:

»Ei... Meissä ei ole voimaa... Horjumme vain ja petämme toisiamme!

»Taitaa», epäili Juho hajamielisenä, sai ajatuksesta kiinni ja puheli:

»Mutta mitäpä siitä. Me olemme jo vanhat ja väsyneet, mutta meidän jälkeemme kasvavat uudet miehet ja ne voittavat.»

Tuntui kuin hänen väsynyt äänensä olisi yritelty virota. Mutta ei se onnistunut. Oitis jatkoi hän taas entiseen masentuneeseen tapaansa:

»Se tää vanha... Joutaa jo hävitä. Ei sitä kukaan sure.»

Ja taas hän kuin tavallaan kaihoillen lisäsi:

»Se tää vanha sysätään vain koskenkuohuihin ruhjoutumaan niinkuin jokin hyllyksi joutunut vanha proomu tai lotja.»

Nykäri ihan kuin sykähti sitä kuullesansa. Kuin surullisena jatkoi Juho:

»Niinhän se meni sekin lotja, jossa tää murhattu Uski-vainaja hukkui.»

»Hukkui!... No ann' hukkoa!» tekeytyi Nykäri ynseäksi koko asialle, ja Juho jatkoi, puheli kuin surullisena:

»Minä jo silloin Uski-vainajallekin siitä proomun vivusta ja niistä puurissojen lotisemisesta sanoin, että ei se kestä tääkään yhteiskunta... kun se kerran lotisee nivelistään niinkuin ne vivun rissat... ja että siinä voi väkeväkin silloin sortua mukana... yhteiskunnan sortuessa. Ja vaikka Uski-vainaja ei sitä silloin ottanut uskoakseen, niin jopahan ihan lähipäivinä hänellekin niin kävi.»

Omituista avautumista! Nykäristä tuntui, kuin hän äkkiä olisi saanut oven avatuksi Juhon sielun sisimpiin. Hänen tarvitsi nyt vain kurkistaa sinne, saadakseen tiedon rikostovereista. Siinä mielessä hän äkkiä, kuin ei muka olisi Juhon äskeisestä puheesta mitään välittänyt, vannoi vihastuneena:

»Mutta se on saakeli!»

Ja oitis hän jatkoi:

»Ne nää petturit!... Ei ole enää montakaan, johon voisi täydellisesti luottaa!»

Hän ihan raivostui ja huusi:

»Jukolauta, ei ole!»

Ja ennenkuin Juho ehti mitään ajatella, uhitteli hän kuin kiihtynyt, raivostunutkin:

»Vai onko?... Sano kuka on, johon voi vaikka miten ja vaikka miten salaisessa asiassa luottaa! Jukolauta, sano kuka on!»

Ja Juho aikoi häntä oikaista. Hän yritti puolustaa syyttömiä, luetella nimiä, joihin voi luottaa.

»On niitä toki», yritteli hän ja tapaili:

»On esimerkiksi... Jos nyt luettelen, niin...»

Mutta Nykärin pahaksi onneksi saapui juuri silloin se kalkkiproomun ohi toisten kanssa kulkiessaan hanuria soitellut nuori mies Aapo Pusa. Sen tulo keskeytti Juhon ilmoittelun jo ennen alkuunpääsyä.

»Hei, Juho! Hih!» tervehti Aapo. Näytti olevan hieman juovuksissa, vaikka ei tosin piloille asti. Oitis hän ryhtyi härnäämään niitä hinaavia miehiä. Rikkureiksi hän niitä soimasi, kuten silloin niitäkin kalkkilastin purkajia. Hän hihkui eräälle niistä:

»Lamperi!... Hoi, Lamperi!»

»Paholainen!» kirosi Lamberg jo vastaan, mutta Aapo Pusa vain yltyi, ihan ilkkui:

»Myöks sä hernerokkas ja?... Kun sä ensin esikoisuutes hernerokasta möit... Myöks sä?... Vai?» tenäsi hän.

Miesjoukko ryhtyi hänen kanssansa ki-

naamaan. Haukuttiin molemmin puolin. Kuului uhkailuja, kirouksia.

Mutta Juho Kokko poistui ääneti, menäkseen Annan luo. Mennessään hän vieläkin siinä yksikseen, mieli haikeana, yhä toistellen kaihoili:

»Kuolee... kuolee... Kaikki... kaikki... Lakko ja kaikki kuolee kerran pois.»

Laivarannassa huusi laivan pilli kimakasti. Ihan sen huuto leikkasi kuivaa poutaa.

Mutta Nykäri oli tyytyväinen. Ensi kerralla Juhon tavatessaan uskoi hän pääsevänsä jo kaiken perille ja voivansa vangita niin Juhon kuin kaikki toisetkin.

*

Kotona se Anna oli, ja kaikki sen huoneessa oli vielä ennallaan. Työssään puuhaili kuten ennen, ja pöydällä oli vaasissa tuoreita, kukkivia oksia.

»Poikkesin tässä», puheli Juho istahtaessaan tervehdykseksi. Niistä oksista hän sitten jatkoi:

»Meilläkin siinä aikoinaan... Se vaimovainaja tykkäsi pitää kesäisin aina oksia tai joitain ruohoja pöydällä... niinkuin kukkien asemasta.»

Mutta siinä loppui häneltä puhe. Vanhan kotielämän muisto hiipi tuosta puheesta mieleen, ja hän painui taas omiin synkkiin aja-

tuksiinsa. Taas hän muisti senkin, että Anna jo päivän parin päästä on poissa.

»Mutta mitäpä niistä. Ne vanhat muistot siinä vain...», koki hän kääntää äkkiä puhetta niistä pois. Anna huomasi hänen mielialansa raskauden ja siinä työnsä lomassa jollain lailla sovitellakseen tapaili:

»No, Juho... Mitä sinä nyt taas... Suret ja...»

Mutta ei se Juhon mielestä nyt se vanha muisto lähtenyt. Kuin itsekseen puhellen hän siinä kumarassansa Annalle vastaukseksi hapuili:

»Ei erin mitään... Tulin vain muistelleeksi vanhoja oloja... Taisin olla silloin kahdeksanvuotias poika...»

Hän muisti ne ajat nykyään niin elävästi. Hän jatkoi kuin vaivalloisesti:

»Siitä meidän mökin ohi ajoi silloin talvella joka päivä Simo Tujuri, ja minä kuuntelin tuvan pienestä jäätyneestä ikkunasta, miten sen hevosen kulkunen pakkasessa kirkkaasti soi ja aina sitä mukaa heikkeni, kuin ajaja metsään loittoni... Kunnes lopulta lakkasi.»

Anna huokasi hiljaa.

»Niin se kai jokainen muisto yleensäkin lakanee», lisäsi Juho. Anna ei tiennyt mitä sanoa. Joku tavaton sääli alkoi hänessä taas herätä. Hän syventyi työhönsä.

Ja taas koki Juho, puheli:

»Arvelin ennen siitä poika-vainajastakin, että jos tuo hänestä tulisi aikanaan joku ... vaikka soittaja-musikantti... Kun ei itselleni kohtalo sitä suonut... Mutta niin tuo sekin toivo raukesi ja lakkasi kuin se loitonevan kulkusen kirkas sointi pakkasessa.»

Niin, siellä ne olivat ne hiljaiset, salaiset toiveet ja unelmat. Ja niistä lapsuusajan talvisista kulkusista olivat ne läpi koko elämän jatkuneet. Alkoi ihan vaitiolo. Avonaisesta akkunasta tuulahteli kesäisen tehdaselämän tuntu. Joukko miehiä näkyi loitompänä saharannassa läjäävän uitetuita pölkkyjä isoksi hirsivuoreksi. Niin ne miehet kiipeilivät ja puuhailivat sen hirsivuoren rinteellä kuin mitkäkin pikku otukset päivän-paahdaman kesäisen vuoren rinteellä. Kaikkialle niitä työhön saatuja jo riittikin. Ihan se sekin kaikki masensi mieltä muun lisänä.

*

Ei Annakaan siinä nyt voinut eikä ehtinytkään puhua. Hän ikäänkuin mielti jotain ratkaisevaa. Lopulta hän, silitettävää vaatetta siinä kääntäessään, toki yritti tapansa mukaan, virkkoi:

»Niin, Juho....»

Ja siitä alkoi nyt hiljaa johtua uusi asia, uusi puhe.

»Ka», yritteli Juho ja kuin äskeisestä mietteestään eroon päästäkseen tapaili:

»Sitä minä vain tässä...»

Mutta ei. Toiseen asiaan hän meni. Kai se mielenmasennus siihen johti. Hän puheli:

»Tiupan Maija se siinä kun soimasi... Alkoi pistellä sillä, että minä en ole enää uskovaisia.»

Mutta Anna kävi aivan kuin ynseäksi moiselle ja sillä sävyllä äänteli:

»No... Anna sen olla... Koko asian.»

Ja työtään jatkaen hän edelleen puheli:

»Olleita ja menneitä ne, Juho, meille jo ovat... Ne taivaat ja jumalat!»

Se oli hänen uusi, terve uskonsa. Työsään yhä puuhaten hän jatkoi ihan ynseästi:

»Jumalat meille, köyhille!... Ovathan vain olleet siinä tähän asti muun murheen lisänä mieltä rasittamassa ja imemässä pappien palloilla viimeisiäkin.»

Tiesi hän, että Juho ajatteli aivan samaa. Oli se aikoinaan, ennen näitä surujansa, siitä hänelle puhunutkin. Hän lisäsi:

»Menneentalvisia lumia ne jumalat ja taivaat meille jo ovat... Elä viitsi niitä siis enää ruveta luudallakaan pois lakaisemaan... Kun niitä kerran ei ole.»

Ja niin edelleen. Hän puuhasi taas kahvit, sai Juhon ottamaan ne parikymmentä

markkaa, jotka oli velkaa Tiupalle ruuasta ja siitä ullakkokomerosta, ja siinä puuhasaan jatkoi:

»Isä-vainajakin siinä kertoi... Oli aherthanut ja rehkinyt pappilan torpparina, niin kuin jo ties-herra miten moni isänisä ennen häntä, mutta tähänpähan tuo on Jumala palkaksi auttanut... Häädettynä kuuluu saaneen isäkin torpastaan lähteä.»

*

Kahvi oli jo valmista. Anna ihan keskeytti työnsä ja istahti Juhon seurana juomaan.

Ja siinä nyt istuessa hän äkkiä, miten lie ollutkaan, alkoi taas sääliä Juhoa, ja se hiljainen vanha ystävyys heräsi. Posket ikäänkuin helteestä hieman punehtuneina hän silloin äkkiä puheli:

»Kuulehan, Juho... Mitenkähän olisi... Jos sinä nimittäin tulisit minun kanssani yhtä matkaa Ameriikkaan!»

Ja ennenkuin Juho ehti mitään arvella, jatkoi hän:

»Minulla on jo koossa osa matkaraajoja, ja loput saan velaksi kahdelta tutulta kaupunkilaistytöltä... Niin että riittää sinulkin.»

Oli kuin olisi Juhoon alkanut silloin

hiljaa virrata jotain raikasta valoa. Ei se tosin ollut aamuvaloa. Iltavaloa se oli, mutta se oli toki vilpoisaa, kuten aina kuuman päivän jälkeen illan tullessa. Hän istui, katse lattiassa, voiden tuskin ajatella.

»Niin, Juho!... Tule vain pois!» päätti Anna nyt jo varmasti.

Istuttiin. Puheltiin tovi, toinen. Juhosta alkoi tuntua olo helpommalta. Ennallansa siinä istuksien kumarassa, katse maassa, hän nyt äkkiä johtui muistelemaan jotain vanhaa, puhellen:

»Se taisi olla juuri tähän aikaan kesällä toissa vuonna... Oltiin silloin valssin uunia korjattaessa muutamia päiviä maalla vaimovainajan sukulaisten mökillä.»

Anna jo puuhaili työssään. Juho jatkoi:

»Tuntui niin hyvältä, kun sai iltasella kylvettyään istahtaa saunan luo viherjyyteen... Ihan se illan raikkaus paistoi mieleen ja teki mieli himoita itselleen pientä pihlajamajaa, jossa olisi aina niin tuoreet lehdet.»

Mikä unelma, mikä vilvastuvan kesäisen illan tuore rauha! Halki elämän, aina kotimökiltä pois jouduttua, oli tuo samainen asia, nuo tuoreet pihlajan lehdet, ollut hänellä unelmana tehtaan ainaisissa pölyissä ja ha juissa. Nyt se muistelo veti taas mieltä maahan. Kuin alakuloiseksi painuen, kumarassa ja katse lattiassa, alkoi hän jatkaa, puhellen:

»Sitä et, ihminen, kaikistellen voi hillitä mieltäsi...»

»Hiiii-jop!» kuului silloin huuto sieltä hirsi-
vuorelta. Joukko hirsiä oli jotenkin irtaan-
tunut vuorestansa ja vierä ruminalla sen rin-
nettä alas, ja miehet huusivat varoitushuu-
toansa siinä alla oleville.

Ameriikkaan-lähtö oli kuitenkin ilman sen
enempiä päätöksiä tullut Juholle jo ihan pää-
tetyksi asiaksi.

Mutta Nykärikin puuhasi, puuhasi yhä
hartaammin ja toiveikkaampana kuin kos-
kaan ennen.

XI

Tehtaan pienehkö, punaiseksi maalattu saha oli joen lahdelman perukassa viheriöivien koivujen varjossa. Sen keskikokoinen rautainen savutorvi purki harvahkoa, harmaata savua tyyneen, poutaiseen ilmaan. Sisällä ja ulkona aherteli hikinen väki, sekaisin miehiä ja helteisiä vaimoja, huivi mysyksi päähän sidottuna. Niin ne olivat kuivasta sahajauhodomusta valkeat kuin mitkään myllärit myllyssä, ja sahan poutaisella pihalla laskivat pikkupojat korkean sahajauhohöyryä rinteeltä »mukkaa», heittäytyen häränpyllyä läjän päältä pehmeää rinnettä myöten alas.

Oli työn tuntua ilmassa. Sirkkelisaha puri kuivia rimoja poikki, huutaen aivan kuin pirun riivaama, ja valmiita lautoja, rimoja ja jos mitä kantavat vaimot vaelsivat vaellustansa kuin elävät koneet.

Nyt oli siellä sahalla se nuori mies Aapo Pusa. Tapansa mukaan oli hän kinannut näiden työhön ryhtyneiden kanssa, hännännyt ja solvaillut niitä. Kina oli paraassa käynnissä, kun saapui Juho Kokko ja kohta senjälkeen alati hänen kintereillänsä pysyttelevä Viki Nykäri.

»Retkua sinä vain!... Ihan joutavaa retuat ja retkuat, kuotus!» riiteli Aapo Pusalta hänen loukkaamansa leskivaimo Leena Aapo Pusa ihan kiivastui:

»Suus kiinni!» huusi hän ynseästi sirkkelisahan korviasärkevän melun seasta. Mutta toiset vaimot ja miehetkin tarrasivat Leenan avuksi. Ihan jo uhkailivat Aapoa. Tämä raivostui:

»Jukolavita!» vannoi hän, silmät vihasta kiiluvina, ja uhitteli:

»Jos rimalla vetäisen, saakelivie, ketä päähän, niin ei töräjä enää, eikä tovereitaan petä!... Häh, Juho Kokko?» hihkaisi hän Juhonkin puoleen ihan umpimähkään. Juho alkoi häntä asetella, puheli:

»Ka eipä tässä...»

Ja sanat saatuansa hän koki puhella:

»Ei tuo sinultakaan, Aapo, nyt erin viisaasti ole... Kun vielä näin julkisella paikalla.»

Ja hetkisen kuluttua hän vielä lisäsi:

»Ei sitä nyt ihan rimalla jo... Ei tässä niin suurta asiaa ole.»

Ja miten olikaan, niin Aapo Pusa alkoi talttua. Leenakin oli masentunut ja koki selitellä, valitellen:

»Minullakin siinä kun on neljä pientä lasta, eikä isää apuna, niin millähän tässä elät ja ikäsi lakossa pysyt.»

Hän ihan kuivasi silmäkulmastansa siihen kahahtaneen kyyneleen. Sirkkelisaha repäisi rimatukun poikki ihan helvetillisellä riemu- huudolla.

»Se repii... Se repii... Elämä repii meitä ... niinkuin tuo sirkkelin terä», puheli Juho siitä kaihoillen. Kuin masennustansa peittääkseen ynseili Aapo Pusa jotain umpimähkäistä, heittäytyi rennoksi ja kuin uhkamielisesti hoilasi:

»Kun ma lähdin äidin luota,
olin poika pieni.»

*

Mutta nyt sai Aapo Pusa apuväkeä. Tuli muutamia hänen nuoria tovereitansa, ja yksissä voimin he alkoivat uudelleen härnätä ja uhitella. Toiset kiivastuivat. Joku haki poliisia. Se saapui. Olikin osunut siihen ihan sahan pihalle.

»Pois!... Pois täältä kaikki asiattomat!» käski se kuivasti. Täytyi totella. Nuoret miehet poistuivat uhittelevina. Aapo Pusa

hoilasi poistuessaan rennosti äskeiseen lau-
luunsa lopun:

»Ja äidiltä ma perinnöksi
sain vain mieron tieni.»

»Ja tekin siinä... Lähtekää pois!» käski poliisi Juhoa ja Nykäriä. Ei hänkään tiennyt mikä mies Nykäri oli. Molemmat poistuivat. Sahan pihalle he istahtivat. Juho kertoi siinä, että tämä äskeinen poliisi oli vielä lakon alussa ollut työläinen ja innokas lakkolainen. Oli sitten luopunut ja nyt päässyt poliisiksi.

Ja oitis alkoi silloin Nykäri urkkimisensa. Hän sadatteli:

»Näet... Nyt sen näet, että ei ole varmasti luotettavaa», hän ihan jo uhitteli ja jatkoi:

»Juudas Iskariootteja on.»

Juho vaikenä, mietiksi. Nykäri jatkoi:

»Mutta miten kävi Juudas Iskariootille?...

Häh?»

Ja itse hän vastasi voitokkaasti, ihan ilkkuen:

»Hän hirtti itsensä.»

Mutta Juho Kokko painui silloin syvään kumaraan. Se »hirtti»-sana puhui taas hänen taskunsa salaisuudesta. Ameriikkaan-lähtö, kaikki unohtui kuin salaman iskusta. Hän synkistyi.

Mutta ennallaan jatkoi Nykäri, koki urkkia.

ketä Juho pitää ihan varmasti luotettavana, koki härnätä hänet se ilmoittamaan.

»Häh, Juho?» hän aivan ilkkui voitokkaana.

»Ka», tapaili Juho ja koki jatkaa:

»Tulin tässä vain arvelleeksi, että... Satuin kerran synkkää teatteri-näytöstä katsellessani sitä samaa arvelemaan.»

Hänen oli ihan vaikea puhua. Hän lopetti:

»Työväen elämää siinä kun kuvattiin, niin tulin arvelleeksi jo silloin, että me työläiset täällä tehtaalla näyttelemme paljon syvempää teatteria joka päivä... Vaikka eivät sitä rikkaat kykene näkemään.»

Nykärikin silloin vaikeni ja mietiksi jotain. Se sirkkelisaha vain huuti sitä ainaista, repivää, pirullisen riemuisaa huutoansa, ja pikkupojat laskea tupsauttelivat hilpeinä »mukkejansa» sahajauhohäljältä alas. Juho Kokon piippu oli sammunut. Kuin elottomana istuksien koki hän sitä kuitenkin pysytellä suupielessä, ja hänen silmäkulmiinsa näyttivät vetäytyvän tavallista kuivemmat ja terävämmät rypyt.

*

Mutta oli sen Viki Nykärin onnistunut sittenkin härnätä Juho luettelemaan kutka ovat aivan luotettavia. Ei Juho sitä tehnyt

salaisuutena. Yhtä hyvin hän sen olisi ilmoittanut, jos kuka hyvänsä olisi suoraan kysynyt.

Mutta Nykärin härnäilyjen johdosta oli hän ihan noiden parhaiden, uskotuimpien mainetta puolustaakseen maininnut joitakuita nimiä. Varsinkin oli hän kehaissut Simo Pelliä.

Ja siinä tuntuikin Nykärille nyt olevan lopullinen selkeys tarjolla. Simo Pelli oli näet sairastunut juuri tuona murhayönä. Ei voi olla muulla tavoin kuin niin, että hän on tekeytynyt sairaaksi, päästäkseen näyttäytymästä kenellekään. Ehkäpä myös peitteli sillä jotain, ehkä haavojansa, ehkä muuta. Asian salaiset rihmat alkoivat Nykärille nyt kerrassaan selvitä.

Mutta ei hän eikä kukaan muukaan, paitsi Annaa, tiennyt vielä mitään Juhon aiotusta Ameriikkaan-lähdöstä. Passia varten tarvittavat paperit oli jo saatu. Poliisin taholtahan ei oltu huomattu ilmoittaa es-tettä, ja niiden paperien antajat eivät tien-neet Juhon kohdistuvista epäluuloista mi-tään.

*

On taas päivä, poutainen kuten ennenkin.

Huomenna, viimeistään ylihuomenna, piti Juholle saapua passi. Annan oli määrä lähteä jo huomisaamuna. Hänen piti matkalla poi-

keta jonkun sukulaisen luo, ja he sopivat niin, että tapaavat toisensa Hangossa laivan lähtiessä.

Ja nyt valmisteli Anna lähtöänsä. Pesulaitoksensa hän oli myönyt toiselle kaikkine pesuinensa. Nyt hän jokirannassa huuhtoi itse viimeisiä pesuja, jättääksensä ne iltasella uudelle omistajalle. Juho puuhaili siinä hänen apunansa.

Oli keskipäivä. Joen toisella rannalla lahdelman pohjassa kävi taas se saha. Kuului taas sen terien repivä huuto. Savutorvesta noussut savu oli laajentunut pilveksi, joka tyynessä poudassa pysytteli lahdelman yllä, peittäen sen harmahtavaan varjoon. Siinä varjossa, tuon läheisen pilven alla, sauvoi veneessä kaksi miestä tukkeja sauvoimilla rantaa kohti sysien ja uitellen.

»Niin, Juho», puheli Anna siinä. Niitä matkarahojahan heillä ei ollut liiaksi, mutta kuitenkin siksi paljon, että voivat perille päästä.

»Tottapahan sitten siellä taas», jatkoi hän kuin mieli hieman masentuneena, puhellen:

»On sinne moni muukin tullut, omaisuutena ainoastaan käsivarret... Ja se omaisuus tuo liekin ainoa, joka ei konkurssia tee.»

Ja Juhokin oli nyt aivan kuin virkistynyt. Hän puheli taas jo, yritteli, lakko- ja muista yhteisistä asioista. Istuksi, näkyi vuoleksivan jotain ja puhelun jatkona siinä arveli:

»Mutta ne kun ovat nämä yhteiskunnalliset olot epäterveet kerran, niin sitä sairastuvat ihmisetkin... Epäterveellisessä huoneessa ei kukaan asujistakaan voi terveenä elää... Ei rikas ei köyhä.»

*

Mutta miten olikaan, tuntui Annasta nyt tältä jokirannalta lähteminen hieman raskaalta. Täällä oli hän pikku tyttösenä kesäpäivin toisten kanssa leikkinyt. Täällä oli hän sittemmin toisten tyttöjen kanssa usein kesäilloin katsonut auringonlaskua. Täällä oli hän vanhempiansa ja Juhon perheen kanssa aikoinaan monet kahvit juonut, ja nyt viime aikoina hän oli täällä monet pyykit pessyt. Kaikki oli täällä kuin omaa. Kaikkeen liittyi muistoja. Ja nyt hän tiesi täältä lähtevänsä viimeistä kertaa, ainiaaksi.

Omituista. Hänen mielensä alkoi kuin masentua. Vaatteet olivat jo vasussa valmiina. Oli lähdeittävä.

Ja silloin teki mieli pakostakin jotain puhua. Hän yritteli:

»Niin, Juho...»

Mutta siinä hän pysähtyi. Mitäpä puhua! Joku katkeruuden tunne alkoi valtailla mieltä. Ei se puhuen paraneisi.

»No... Mitäpä niistä!» lopettikin hän

äkkiä, huokasi hiljaa ja tarttuen vaatevasun toiseen korvaan pyysi Juhoa:

»Niin, jos sitten, Juho...»

Juho tarttui toiseen vasun korvaan, ja he poistuivat vasua kantaen, poistuivat ainiaaksi rannalta, joka oli molemmille rakas.

*

Ja nyt oli jo ilta, Annan viimeinen ilta tehtaalla. Hän kokoili viimeisiä pikku tavaroitansa matkakoriin. Huone oli jo tyhjä. Olihan vain penkki, tuoli ja tyhjä pöytä, ne ostajalle jäävät vähät. Tiupan Maija siinä autteli Annaa ja puheli. Niitä omia olojansa hän siinä huokaili:

»Niin se on... Niin se on meidän elämämme», hän siinä jotain avuksi puuhattessansa päivitteli ja jatkoi:

»Mutta kun sitä ikäsi tehtaalla elät, niin sitä myös tehdaselämän tunnet.»

Ja samaa pitkältä. Joku saarnaaja oli käynyt heillä ja kokenut puhua ja käännättää. Siitä hän nyt puheli:

»Taivaat ja autuudet sanoi olevan tallelle pantuina, kun vain uskoo.»

Anna huokasi. Hänkin muisti jotain. Ihan kuin katkerana hän nyt vuorostaan siinä lisäili:

»Lupaavat!... Vähänkö ovat ennen luvanneet!»

Ja ihan luonnollisena poven äänenä häneltä tuli jatkoksi katkera:

»Taivaan kyllä lupaavat, kun vain saavat itse isot puustellit ja muut virkatalot ja maat ja mannut täällä maailmassa pitää!»

Oli tulla hiljaisuus. Molemmat tunsivat jotain samaa.

»Mutta mitäpä ne puhuen paranevat», huokasi Anna taaskin lopuksi ja jatkoi omia puuhiansa.

*

Niin tuli ilta. Tiupan Maija oli jo lähtenyt. Anna oli yksin, istui avonaisen akkunan ääressä ja katsoi.

Ja siellä se oli tehdas iloinensa, suruunensa. Siellä oli kulunut hänen elämänsä paras osa. Aurinko laski. Läheisessä metsässä, siinä pesurannan lehdossa, pitivät nuoret iloa. Sinne ne aina kesäilloin kokoon tuivat. Kuului hanurin soittoakin sieltä. Siellä sitä oli hänkin vähät ilonsa iloinnut jos myöskin salaisia surujansa surrut.

Niin istui hän kauan. Ei hän tajunnut miksi mieli nyt väsyi. Huone oli tyhjä. Se paljas penkki vain ja tyhjä pöytä. Koko elämässä tuntui olevan jotain sanomattoman autiota ja kaihoisaa.

Ja niin hän raukesi. Hän kallistui penkille pitkäksensä, painoi siihen kasvonsa ja itki, itki yksin kauan ja katkerasti, kasvot paljasta puupenkkiä vasten ja tähänastisesta elämästä jälellä ainoastaan tämä jo puoliautio ja vieraalte jätetty huone.

XII

Nyt oli Anna jo poissa. Juho oli saanut illalla passinsa, ja tänään tuossa puolenpäivän tienoissa oli hänen määrä lähteä.

Lientyi sateiseksi. Tämä olikin ensimmäinen sadepäivä kohtuuttoman pitkien poutien jälkeen. Hän oli juur'ikään herännyt siellä Tiupan ullakkokomerossa. Taivas oli jo yleensä harmaassa pilvessä. Hän oli jo pukeutunut, istui kyykkysillään komeron nurkassa lattialla ja taas soitteli huiluansa.

Sillä vastaisessa nurkassa, jonkun paperirepaleen takaa pilkistellen, elehteli pieni hiiri. Sille hän soitteli, pitäen sitä visusti silmällä. Hän oli sitä jo useita päiviä vaalinut, asetellut sille leivänmuruja sinne nurkkaan ja sen paperirepaleen suojaksi piilotelua varten.

Taivas yhä lientyi. Hän nousi, pisti huilun poveensa. Nyt hän oli matkavalmis. Ei hänellä mitään muuta matkalle otettavaa

tavaraa ollut. Ääneti hän laskeutui alas ja lähti viimeiselle kävelyllensä tehtaalle.

*

Viki Nykärin tutkimukset saivat nyt uuden käänteeseen. Kun hän oli mennyt sitä Juhon mainitsemaa sairastelevaa Simo Pelliä tutki-
maan, olikin se tuntenut hänet. Oli toisella paikkakunnalla viime kesänä osunut olemaan ihan todistajana asiassa, jonka oli juuri tämä Viki Nykäri ilmi penkonut. Hän arvasi oitis millä asioilla Nykäri oli.

Ja niinpä Nykäri nyt, kerta ilmitultuansa, päätti kiirehtiä. Karkuun ne muutoin nyt lähtisivät. Lisäksi oli hän vastikään saanut tiedon siitä, että Juho on saanut passin. Sehän oli lopullinen todistus Juhon syyllisyydestä. Tänä aamuna hän oli antanut vangitsemismääräyksen, ja nyt olivat poliisit jo hakemassa Juhoa Tiupan asunnosta.

Mutta Juho oli juuri paraiksi ehtinyt poistua. Poliisit lähtivät häntä haeskelemaan tehtaalta, mutta ei häntä löytynyt mistään. Luulivat hänen jo paenneen salaa.

Mutta iltapuolella Juho palasi, mitään paha aavistamatta. Tiupan tuvassa oli vähän salaperäistä. Eivät he olisi voineet Juhosta semmoista uskoa. Tieto oli levinnyt jo yli tehtaan, ja kaikkialla oli puhetta, arvelua ja

kuiskutusta. Olihan Juho vanhimpia tehtaalaisia ja yksi tehtaalaisten merkkimiehiä.

Juho istahti. Vasta nyt hän varustautui ilmoittamaan siitä Ameriikkaan-menostansakin. Se oli hänelle kuin jäähyväisten hetki.

Ja silloin hän alkoi taas herkkyyä ja heltyä. Tuntui vaikealta alkaa tämä jäähyväisjuttelu. Erotta tehtaalta, jossa oli ikänsä elänyt, oli kuin erota osasta omaa elämäänsä. Koko muu maailma oli hänelle nyt aivan outo ja vieras. Täällä oli se kaikki, mitä hänellä maailmassa oli.

Niin istui hän kauan, puheen alkuun pääsemättä, tupakoi kumarassa, alkoi jo hiljaa synkistyä. Ei hän huomannut edes Tiupan joukon omituista oloa ja mielialaa: ei sitä, miten ne ihan kuin kuiskaillen elivät. Sen hänen asiansa takia ne nyt niin tekivät. Lapsetkin. Poliisien lähdettyä olivat nekin ihan kuin nurkissa supatelleet.

Lopulta kuitenkin Juho jo siinä yritteli puhua, mutta siitä tulikin aiotuiden jäähyväis sanojen sijasta ihan toista.

»Ne ovat nämä ihmisen mielialat», hän siinä kuin itsekseen kokien alkoi, ja lopeteli:

»... ne ovat niinkuin mitäkin levottomia ja arkoja muuttolintuja... Et niitä sido etkä itse aloillaan pitele.»

Siinä häneltä loppui kaikki. Mieli tuntui

herkähtävän taas joihinkin omiin kuviinsa ja näkyihinsä, jotka kuumoittivat tämän arkielämän harmaudesta.

Taas syntyi äänettömyys.

Ja ulkona samaa harmaata. Lientyi vain lientymistään. Ei satanut, mutta kaikki alkoi peittyä mitä sakeimpaan harmaaseen sumuun, ja kosteutta ja vettä tihkui kaikkialta. Juhon synkeys lisäsi Tiupan väen vaiteliaisuutta. Kai se sitä asiaansa suree, arvelivat he. Alkoi jo sääli valtailla hiljaa mieltä. Teki mieli puhua joku sana, ehkäpä varoittaa, että poliisit ovat jo kintereillä.

Oma asiansa sitten, pakeneeko vai ei.

*

Lopulta sitten alkoikin Tiuppa itse puhua. Juuri kun Juho varustautui vihdoinkin alkamaan, rupesi pienin lapsista itkemään jonkun vahinkonsa johdosta. Tiuppa nosti sen käsi-varrellensa, viihdytteli sitä, ja lapsen tyynnyttyä puheli nyt Juholle:

»Poliisit ne tässä kun kävivät... Arvelin sinulle siitä ilmoittaa.»

Juho ei näyttänyt erin kuulevankaan. Tiuppa selvensi silloin:

»Sinua tapailivat... kuuluvat epäilevän sen Uskin murhan suhteen...»

Juho katsoi häntä silmiin kuin älytön, pelästynyt. Tuskin hän tajusi mitään selvästi.

»Se täällä kuleksinut Nykäri kuuluu oikeastaan olleenkin salapoliisi... Oli ollut salaa urkkimassa», jatkoi Tiuppa.

Ja nyt selvisi jo Juholle kaikki hiljaa. Hän painui ihan kuin kokoon, tupakoi sanaakaan virkkamatta. Tiupan väen valtasi sääli ja osanotto. Siinä puuhaillessaan koki nyt Maijakin sovitteluksi puhella:

»Tokko tuossa lie perää... Vähänkös ne poliisitkin erehtyvät.»

Ei ääntä Juholta. Tiuppa koki nyt, puheli:

»Eihän me tässä... Maijan kanssa... olla sitä alunpitäinkään uskottu.»

Ja taas äänettömyys. Joku lapsista yritteli hiljaa itkeä, mutta äiti ehkäisi sen oitis.

Mutta viimein Juho nousi, teki lähtöä ja tapailen sanoja puheli:

»Ka... Mitäpä sille, Tiuppa.»

Hän painoi lakin päähänsä ja jatkoi kuin vaivalloisesti:

»Tottapahan sitten, kun ollaan jo etäällä, asia selvenee ja... vaikka sinäkin Tiuppa silloin minun puolestani todistaisit.»

Sanat olivat loppua. Hän koki:

»Niin... Todistaisit minusta... Elä todista parempaa eläkä pahempaa... vaan ainoastaan niin kuin asia on...»

Hänen kasvojensa kaikki piirteet tuntui-

vat kuivuvan ja kutistuvan. Kaikki sanat olivat nyt kalliita. Ei tahtonut mitään löytää.

»Ka», yritteli Tiuppa, mutta ei sen pitemmälle päässyt.

Mutta Juho lopetti:

»Niin... Todista nyt sitten joskus minusta ... Todista ainoastaan se, että minä olen Juho Kokko... Tehtaan työmies Juho Kokko.»

Ja mitään sen enempää puhumatta hän painui hiljaa ulos tuvasta, johon jäi haudan hiljaisuus hänen jälkeensä.

*

Oli jo ihan ilta. Tehtaan työt olivat jo lopetetut, kun Juho saapui hautausmaalle poikansa ja muiden omaistensa haudalle. Sumu oli jo niin sakea, että vain vähäisen matkaa näki eteensä. Vettä tippui puista, vettä ruohoista.

Ja siinä aivan hänen poikansa haudan lähellä kaivoi haudankaivaja hautaa. Oli ripustanut pitkän vanhan sarkapaltoonsa sen hänen poikansa haudan pääpohjassa kasvavan koivun oksaan. Riippui siinä märkänä ja kuluneen näköisenä. Juho istahti poikansa haudalle ääneti, istui siinä, oli tupakoivinaan hyvät ajat.

Eikä haudankaivajakaan puhellut. Aher-teli vain työssään siellä haudassa. Hänkin tiesi

jo Juhon surullisen asian. Hän oli Juhon ystävä, ja sääli alkoi päästä hänessä valtaan.

Ei ääntä, ei eloa. Harmaata vain ja sumua. Oli kuin harmaa yö.

Viimein haudankaivaja lopetti työnsä, nousi haudasta, tuli luo, yritti jotain siinä vielä puuhaillessaan puhuakin.

Mutta ei tuo ottanut sujuakseen puhe. Vasta tovin siinä yriteltyä alkoi Juho, kumarassa istuen, katse maassa, kuin itsekseen haaveilija puhella, puhui jotain vanhoista muistoista tapaillen:

»Se oli silloin talvi.»

Lapsuusaikansa päiviä hän muisteli. Miten lie osunutkin. Hän jatkoi:

»Olin niinkuin tää poika-vainaja kuollessaan, kahdeksanvuotias, kun silloin talvella istuksin mökin tikapuitten puolalla ja soitte-lin... Olin hiljan opetellut huilua puhaltamaan.»

Ne kirkkaat pakkaspäivät hän nyt muisti. Oli hän ne muistanut joskus ennenkin, pikku-poikansa aikoinaan soitellessa.

»Joskus oli kuin olisi satanut valkeaa lumihöytyä», eläytyi se puhdas, kylmä ja valkea kuva mielessä rauhallisena, ja kuului vain se etäinen huilunsoitto.

»Mutta se nukuttaa.» Se talvinen kuva huilunsoittoineen nukuttaa. Siitä talvestahan oli Annakin äskettäin hyräillyt. Hän aivan

kuin yksin uneksui sitä kaikkea talvista siinä, eikä haudankaivajakaan sanottavaa löytänyt. Juho muisti — tai oikeastaan hänelle häämöitti — miten kerran tämä samainen haudankaivaja oli kuunnellut, kun hän pakka-sessa jokirannalla sille orvolle, suvannossa uiskentelevälle sorsalle soitteli.

»Talveahan se oli silloinkin», puheli hän siinä painuksissansa.

Mutta siihen loppui häneltä puhe, kaikki. Hän painui aivan kuin kokoon. Haudankaivajakin poistui.

Niin istui hän kauan. Ympärillä vain harmaata sumua ja tihkuvaa vettä. Ainoastaan kymmenisen metriä voi enää eteensä nähdä. Niin sakea oli sumu. Jossain loitompana takoa kilkutteli joku kivellä lapionsa terää. Kai se sitä oikoo. Se kilkutus kuului hiljaa, yksitoikkoisena harmaan sumun takaa.

Ei mitään, ei kerrassaan mitään muuta ääntä, ei eloa. Haudankaivaja oli unohtanut sarkapaltoonsa koivun oksaan. Se riipui siinä yhä märempänä.

Ja yhä vain sakeni sumu ja pimeni kaikki.

*

Mutta lopulta haudankaivaja palasi. Tuli noutamaan koivun oksaan unohtunutta päällystakkiansa.

Mutta hänellä oli myös ilmoitettavana Juholle iloinen uutinen. Aapo Pusa oli näet, kuultuaan, että Juhoa syytetään murhasta, käynyt itse tunnustamassa poliisille olevansa yksin murhaaja. Oli tuonut ryöväämänsä rahatkin takaisin. Haudankaivaja riensi sitä sanomaa ystävällensä Juholle ilmoittamaan.

Mutta Juhoa ei näkynyt haudalla. Oli kai poistunut. Mitään sen enempää ajattelematta haudankaivaja tapaili siinä sumun puolipimeydessä päällystakkiansa koivun oksasta.

Mutta hän hämmästyi sitä tavoittaessansa, sillä ei siinä oksassa riippunutkaan hänen takkinsa, vaan aivan äsken hirttäytynyt Juho Kokko.

*

Mutta vieraalla maalla harhaili Anna yksin, ilman ystävää, elämä kuin rikki revitynä. Ei määrää, ei mitään millään. Kaikki viimeinenkin oli hänelle sammunut Juhon kuolemassa.

Mutta tehtaalla vyöryi elämä ennallaan. Pojat laskivat »mukkaa», heittelivät »voileipiä». Kuolleet koneet jymisivät, ja elävät koneet vaelsivat työssänsä, ja tehtaan savutorvet purkivat ainaista savuansa julistaen tehdaselämän — ja koko ihmiselämän — ainaista kivikovaa, armotonta lakia.

Uusia romaaneja:

Juhani Aho, Juha. 3: 75; sid. 4: 50 ja 4: 60.

— » — Omatunto. 3: 50; sid. 4: 50.

Jalmari Finne, Terve mies. 3: 50; sid. 4: 50.

Väinö Kataja, Kruununtorppari. 2: 75; sid. 3: 50.

— » — Murheen voima. 1: 50; sid. 2: 25.

— » — Airiselän tukinajossa. 1: 75; sid. 2: 75.

Ilmari Kianto, Metsäherran herjaaja. 3: 50; sid. 4: 25.

— » — Pyhä rakkaus. 3: 50; sid. 4: 25.

— » — Poro-kirja. 3: 50; sid. 4: 25.

— » — Punainen viiva. 50 p.; sid. 1 mk.

Väinö Kolkkala, Elämän murhe. 3 mk.; sid. 4 mk.

— » — Rusthollari Varala. 2 mk.

Teuvo Pakkala, Vaaralla. 1: 50.

— » — Elsa. 3: 50.

I. Rantamala, Israelitar. 2: 75; sid. 3: 50.

J. I. Vatanen, Avuttomia. 1: 50; sid. 2: 25.

Kustannusosakeyhtiö Otava

Hinta 1: 75